

Metodologia cercetării psihologice

Sinteza cursului

Lect. Univ. Drd. Lucian Trașă

Epistemologia: o scurtă incursiune

Adevărul și tipologiile adevărului. Verificarea adevărului

Psihologia ca știință

Obiectul psihologiei

Realismul științific și perspectiva newtonian-carteziană

Principiile psihologiei științifice

Noile principii ale cunoașterii. Considerații asupra perspectivei noii fizici

Cunoaștere comună și cunoaștere științifică

Cunoașterea prin explicație și cunoașterea prin experiență. Nivelul discursiv și cel evocativ al cunoașterii

Termen. Concept. Noțiune. Operaționalizarea conceptelor

Metodă, tehnică, instrument de cercetare

Conceptul de metodologie

Paradigma și teorie

Construirea teoriilor

Ipoteza și validitatea ipotezelor

Proces, etape și strategii de cercetare

Epistemologia: o scurtă incursiune

Epistemologia - teoria cunoașterii - reprezintă o ramură a filozofiei care se ocupă cu originile, natura și scopurile cunoașterii. Epistemologia trebuie să răspundă la două întrebări: *Ce este cunoașterea ?* și *Cum este posibilă cunoașterea ?*

Cuvântul epistemologie derivă din două cuvinte grecești: epistēme, care înseamnă „cunoaștere” și logos care înseamnă „studiu al” sau „teorie a”.

În antichitate *epistēme* semnifică cunoaștere, știință și era contrariul cuvântului *doxa* care însemna părere, opinie deci o cunoaștere nesigură.

Termenul de epistemologie este de dată recentă, creatorul său considerându-se a fi Huxley.

Epistemologia cercetează originea, structura, metodele și validitatea cunoașterii științifice. Sarcina epistemologiei este să stabilească condițiile, valorile și limitele cunoașterii științifice, să precizeze gradul de îndoielă și de certitudine pe care îl comportă știința dobândită precum și metodele prin care se poate atenua îndoielă și spori certitudinea.

Epistemologia – înainte de toate – trebuie să realizeze distincția dintre cunoașterea de tip comun, general-uman și cunoașterea științifică. În general se consideră cunoaștere de tip științific, acea cunoaștere care are următoarele însușiri:

- se îndepărtează de cunoașterea comună și de bunul simț;
- descompune automatismele mentale generate de experiența cotidiană;
- urzește de matematizare și formalizare;
- utilizează metode speciale de tipul modelare, axiomatizare, formalizare etc.;
- obține cunoștințe cel puțin verificabile dacă nu verificate.

Epistemologia poate fi privită și în raporturile sale cu celelalte ramuri ale filozofiei sau cu alte științe. Astfel, se consideră că *gnoseologia* - teoria generală a cunoașterii - este acel domeniu al filozofiei care studiază natura și întinderea cunoașterii, presuposițiile și fundamentele acesteia. Deci, are în vedere orice tip de

raport reflexiv între subiect și obiect, în timp ce epistemologia este teoria filosofică a cunoașterii științifice.

Fiind o ființă gânditoare, omul în relația sa cu mediul și cu ceilalți, dispune de un anumit discernământ numit *bun-simt*, care îl ajută să facă în mod spontan diferența dintre real și fantastic, fals și adevăr. Deși acest fapt poate fi considerat o condiție necesară pentru claritatea și eficiența gândirii, el nu este și suficient, astfel încât este nevoie de un demers mai complex, cu teorii, proceduri și metode specifice.

Epistemologia este o disciplină cu dublă dependență, aparține în același timp și metaștiinței și filosofiei. Ea trebuie să verifice valoarea operațiilor intelectuale, să stabilească principiile și regulile de cunoaștere în genere, condițiile fundamentale ale cunoașterii, funcționarea acesteia și procedeele necesare pentru a construi știința. Se consideră așadar, că raportul dintre epistemologie și gnoseologie este în principiu un raport similar cu cel dintre specie și gen.

Logica realizează o apreciere intrinsecă a conținutului gândirii, nu se preocupă decât de condițiile de validitate a conținutului gândirii, fiind preocupată doar de corectitudinea funcției acesteia, pe când epistemologia caută să stabilească valorile cunoașterii.

Obiectul epistemologiei este adevărul, astfel încât ea cercetează valoarea de adevăr a cunoașterii științifice care nu este unica însușire dar este cea mai importantă, întrucât subsumează alte însușiri ale cunoașterii cum sunt simplitatea, coerența, eficacitatea. De asemenea, epistemologia relevă certitudinea, cunoașterea faptului de a conține adevărul. Din unghiul din care privește cunoașterea, logica stabilește validitatea sub aspectul corectitudinii - are ca obiect raționamentul - pentru că gândirea este obligată să treacă de la un conținut la altul într-o anumită ordine.

Obiectul epistemologiei este judecata pentru că, în primul rând, ea este o operație esențială a gândirii și pentru că în legătură cu judecata ea pune în primul rând problema adevărului.

Judecățile și conceptele realizează o cunoaștere abstractă și mediată a obiectului, rezultând un model care, uneori, poate fi nonconform cu realitatea, astfel

înregistrându-se un dezacord între conținut și existența reală a enunțului, fapt care poate da naștere la erori.

Psihologia studiază cunoașterea umană așa cum procedează și cu celelalte funcții și procese psihice - afectivitatea, voința - așadar ca pe ceva trăit de subiect. Dezvăluie geneza proceselor psihice cognitive, natura lor specifică, etapele dezvoltării acestora. Psihologia se ocupă de fenomenul real al gândirii, de cunoaștere așa cum apare ea ca act al subiectului.

Investigarea psihologică a cunoașterii nu se oprește însă doar asupra conținutului, asupra obiectului ei decât în măsura în care aceasta servește la caracterizarea procesului cognitiv așa cum se prezintă el în realitate. Ea studiază cunoașterea în starea ei de fapt și nu în starea ei de drept, nu se ocupă de valorile cunoașterii și nu își pune probleme dacă rezultatele cunoașterii valorează ceva și dacă se verifică. Aceste aspecte aparțin după cum am spus cunoașterii de drept, logicii dar și epistemologiei.

Adevărul și tipologiile adevărului. Verificarea adevărului

Adevăr sau adevărată este acea propoziție sau înțelegere de propoziții al cărui sau al căror conținut poate fi verificat și confirmat prin observație, prin experiență, sau prin demonstrație logică, matematică sau numai discursiv argumentantă.

Pentru a răspunde la întrebarea **ce este adevărul?** deosebim :

A. ceea ce noi spunem că este adevărat sau fals: cui atribuim noi calitatea de a fi adevărat ? care este natura realităților cărora le dăm consimțământul nostru și le numim adevărate ?

B. mijloacele de a distinge între adevărat și fals și de a califica ceva ca fiind adevărat sunt : rațiunea (gândirea), înțelegerea, legile logicii, etc.

Așadar se pot face următoarele distincții :

1. **Adevărul material**, care reprezintă corespondența între ceea ce este și judecata care a dus la enunțarea sa în propoziție : această corespondență este confirmată de experiență. Natura acestui tip de adevăr este variabilă, pentru că

acesta poate fi un adevăr obiectiv, relativ, subiectiv, etc., după teoria cunoașterii care îl susține (realism, relativism, criticism, etc).

2. **Adevărul formal**, care reprezintă validitatea concluziilor unui sistem ipotetico-deductiv, apărute prin intermediul regulilor de deducție aplicate unor postulate și axiome admise. Acest tip de adevăr nu depinde de conținutul propozițiilor (vezi articolul logică) și depinde de acordul său cu înțelegerea. În acest caz, adevărul este un adevăr de corespondență și este prioritar pentru că nu depinde de experiență. Acest fapt permite introducerea unei noțiuni: adevărurile pur formale sunt denumite adevăruri analitice. Adevărurile care se trag din experiență sunt denumite adevăruri sintetice

3. **Adevărul metafizic** care, se bazează în condițiile sale pe ipoteza existenței unui sistem de referință ontologic în ființa oricărei persoane. În acest caz, distingem adevărul absolut și adevărul relativ.

4. **Adevărul unei credințe sau a unei opinii**, care reprezintă veridicitatea unei propoziții care se acord cu un ansamblu de credințe care existau înaintea sa. Acest tip de adevăr este denumit adeseori adevăr coerent.

Așadar, se poate vorbi de diverse **tipologii** ale adevărului în funcție de criteriile folosite. Astfel, în funcție de:

1. **modalitățile fundamentale ale cunoașterii** – putem vorbi de adevăr:

- științific
- filosofic
- al cunoașterii comune
- artistic

2. **cadrul cunoașterii științifice** – putem vorbi de adevăr:

- factual
- formal

3. **ramurile științei sau disciplinele în care se regăsește** – putem vorbi de adevăr:

- logic
- matematic
- sociologic

- psihologic
- istoric etc.

4. **raportarea cunoașterii la experiență** – putem vorbi de adevăr:

- aprioric
- aposterioric

Din punct de vedere logic indiciul cel mai sigur al adevărului este verificarea. În cunoașterea empirică proba verificării se realizează efectiv și nemijlocit acceptând experiența drept instanță de verificare. O'Neill vorbește de un control direct care stabilește ca teoria este adevărată și de un control indirect experimental care arată că teoria poate fi adevărată. În primul caz faptele verifică teoria iar în cel de al doilea caz doar o confirmă, confirmarea și verificarea fiind așadar două proceduri distincte. Din acest punct de vedere se consideră că o construcție teoretică ce are fundament empiric, este mai degrabă verificată și nu confirmată, întrucât indiferent de numărul de situații și cadre empirice, întotdeauna vor mai exista astfel de situații care nu vor fi supuse demersului de control.

Recurgerea la experiență în vederea verificării adevărului ne oferă doar perspectiva generală a problemei criteriului adevărului. De aceea trebuie să avem în vedere stadiile cunoașterii, căile fundamentării și legitimării ei. În acest sens este necesar să vorbim de o specificare a criteriilor adevărului în funcție de modalitățile de recunoaștere, disciplinele științifice, nivelul de elaborare a cunoștințelor. În cunoștințele furnizate de cunoașterea comună criteriul furnizat îl reprezintă concordanța cu datele empirice.

În știință, criteriul principal al acceptării propozițiilor este concordanța cu datele obținute din observație, și – mai larg – din metodele specifice de cunoaștere și de cercetare. Dar singura concordanță nu este suficientă, trebuie completată cu coerența și cu principiile teoretice.

În științele formale principalele proceduri de verificare sunt demonstrația și construcția unui model sau a unui contraexemplu.

Psihologia ca știință

Psihologia este știința care se ocupa cu descrierea și explicarea fenomenelor și însușirilor psihice verificabile. Este una din definițiile date psihologiei de către A. Cosmovici. Pare destul de simplu să definești psihologia și – privind definiția de mai sus – cu greu vei putea să înțelegi anii de controverse și disputele cu privire la desăvârșirea psihologiei ca știință. Cu siguranță însă, psihologia este una dintre disciplinele cu drumul cel mai sinuos și mai greu de urmărit. Mai mult chiar, unii autori consideră că nici măcar nu este știință sau cel mult este o „știință hibrid” așa cum o denumesc Franck și Judith MacMahon.

Se consideră că o disciplină este știință dacă:

- dispune de un domeniu de investigare specific, unic și nedisputat cu alte discipline;
- are un obiect de studiu asupra căruia să se aplice metode și tehnici cu scopul de a-i identifica aspectele esențiale;
- utilizează o metodologie de studiu și cercetare proprie;
- și-a stabilit un set de concepte, legi și principii proprii pe baza cărora să realizeze descrieri, clasificări, explicații și predicții asupra evoluției fenomenelor investigate;
- discursul teoretic și paradigmele sale trebuie să fie considerate ca obiective iar fenomenele investigate trebuie să fie capabile de determinări sensibile, nemijlocit perceptibile și observabile, pentru a putea fi măsurate și cuantificate ;
- rezultatele studiilor și investigațiilor să poată fi reproduse, reluate și reevaluate de alți cercetători sau oameni de știință, în alte momente și eventual alte locuri.

Pentru fiecare din punctele enumerate mai sus încă se mai duc discuții și – de-a lungul timpului – au tot apărut o serie de controverse. Evident, adepții pozitivismului extrem consideră că psihologia nu a fost și nici nu poate fi știință pentru simplul motiv că domeniul de investigare nu este suficient de specific iar obiectul de studiu nu poate fi identificat cu certitudine. La polul opus se află perspectiva spiritualistă care consideră că și discipline ca demonologia,

chiromanția, frenologia, parapsihologia pot și trebuie să fie văzute ca științe, astfel încât psihologia este – fără urmă de tăgadă – știință.

Astfel, Auguste Comte înlătura psihologia din sistemul știintelor pozitive pe considerentul că aceasta nu dispunea de o metodă obiectivă de cercetare, introspectia practică cu preponderență atunci fiind o metodă subiectivă. Dilema lui Comte era următoarea : sau psihologia încearcă să-și mențină specificitatea epistemologică și atunci basculează spre metafizică sau foarte aproape de ea, spre analiza literară, sau se supune metodologiei pozitive și atunci devine o știință a naturii și nicidecum una a subiectului. Pe aceeași linie, Immanuel Kant considera că psihologia este o știință „săracă”, „empirică”, de „categoria a doua”. Neputând constitui singură un obiect de studiu aparte, ea trebuie izgonită din metafizică. Dată fiind însă importanta sa practică, psihologiei ar trebui să i se acorde totuși „un mic loc”. Kant o admite ca „străină”, cu domiciliu „temporar”, până ce își va putea stabili domiciliul propriu și definitiv într-o „vastă antropologie”

S. Koch arată că psihologia nu este o știință coerentă, integrată, dimpotrivă, ea este fundamental non-coezivă, formele ei de afirmare rămânând „parohiale”. Ea este incapabilă să se inchege într-o disciplină unificată, de aceea, termenul de psihologie ar trebui înlocuit cu cel de „studii de psihologie”, iar Bunge și Ardila consideră că obiectul psihologiei ar trebui definit după teza identității psihoneurale, potrivit căreia fenomenele psihice sunt procese cerebrale, comportamentul unui organism dotat cu sistem nervos neputând fi explicat decât printr-o „neuroștiință”.

Una dintre cele mai mari controverse din epistemologia psihologiei a provocat-o școala de psihologie umanistă, Gordon Allport fiind cel care a propus revenirea la înțelesul originar al termenului de *știință* – și anume cel de “cunoaștere”, demers care ar trebui totodată să conducă la o extindere a sferei termenului de știință.

Ebbinghaus spunea în 1908 despre psihologie că este “știință cu trecut îndepărtat dar cu istorie scurtă”. În 1965 Vasile Pavelcu a publicat prima ediție din lucrarea sa denumită sugestiv Drama psihologiei, comparând psihologia cu viața omului și considerând că după cum omul are o biografie, la fel și psihologia dispune de biografia sa. „Nu este o simplă metaforă când vorbim despre viața,

biografia unei științe, despre strădania și zăbuciumul ei, despre căderile și înălțările, durerile și triumfurile, încordările și destinderile, conflictele și împăcările ei, adică despre «drama pe care o poate trăi și o trăiește orice om de știință. Frământările dramatice ale omului de știință sunt ale științei înseși și invers" (Pavelcu, 1972). O astfel de dramă a psihologiei continuă și astăzi, iar o parte din lucrările dedicate psihologiei din ultimul deceniu se referă la schimbări metodologice și la încercări de reorientare epistemologică.

În ultimele decenii, sub influența teoriei sistemelor și a ciberneticii, psihologia – alături de celelalte științe – a trecut printr-un amplu proces de restructurare epistemologică și metodologică.

De-a lungul timpului psihologia a fost definită mai simplu sau mai complex, mai sec sau mai complex, mai mult sau mai puțin riguros. Astfel, Max Meyer arăta că psihologia este „știința studiată de psihologi”, Vasile Pavelcu spunea despre psihologia că “este o lumina indispensabilă înțelegerii, apropierii și ascensiunii umane”. În același ton Kirk Schneider definea psihologia ca „știință a inimii”, militând totodată pentru reintoarcerea psihologiei la romantism, la intuiții, afectivitate, la profunzimea experiențelor umane individuale și sociale. Astfel, el considera că psihologia ar trebui să studieze viața lumii umane, care cuprinde trei dimensiuni esențiale : 1) starea tacită a experienței înainte de reflecție (simțul — simțit) ; 2) starea holistică, complexă, cu multe structuri și relații ; 3) starea în care viața lumii devine subiect al cunoașterii închegând întotdeauna conștiința investigatorului și a participantului. Wilhelm Wundt definea psihologia ca fiind știința experienței imediate, spre deosebire de fizică - știința experienței mediate. William James afirma, în Principii de psihologie, că psihologia este știința vieții mintale, a fenomenelor și condițiilor reale. Într-o altă lucrare James scria că „psihologia este descrierea și explicarea stărilor de conștiință în calitate de stări de conștiință”. Printre stările de conștiință el enumera: senzațiile, dorințele, emoțiile, cunoștințele, raționamentele, deciziile, voința. Explicarea lor ar trebui să cuprindă, considera James, studiul determinărilor științifice, în măsura în care acest lucru este posibil, cauzele, condițiile și consecințele lor imediate. Oswald Kulpe reformulează în 1899 definiția dată de Wundt, arătând că psihologia este știința

faptelor in măsura in care ele depind de experienta subiectului, in timp ce fizica pornește, de asemenea, de la experientă, dar studiază faptele in măsura in care ele sunt independente de individ. J.B. Watson definea psihologia ca fiind „știinta comportamentului”, a faptelor exterioare, observabile și măsurabile. Jean Piaget definea psihologia ca fiind știinta care studiază „ansamblul conduitelor, comportamentelor, inclusiv priza lor de conștiință”.

Paul Popescu-Neveanu consideră că psihologia este „o știință care se ocupă de fenomene și capacități psihice urmărind descrierea și explicarea acestora in baza descoperirii unui ansamblu de legi, regularități sau modalități determinative”, iar Mielu Zlate spune că este știința care studiază psihicul (proces, mecanisme psihice) utilizând un ansamblu de metode obiective, in vederea desprinderii legităților lui de functionare, cu scopul cunoașterii, optimizării și ameliorării existentei umane.

„Psihologia este știinta care descrie și explică conduita organismului intr-o manieră verificabilă” susține Reuchlin, iar Buskist și Gerbing cred că „Psihologia este studiul științific al comportamentului și al proceselor cognitive ale organismelor individuale. Comportamentul se referă la acțiuni ale organismului care pot fi observate in mod direct de alții. Procesele cognitive se referă la activități mintale neobservabile, cum ar fi gândirea, afectivitatea, senzația și percepția”. Mai aproape de noi, în 1999 Smith definea psihologia ca fiind „știința comportamentului”, numai că, adăuga el imediat, comportamentele sunt de două feluri : deschise (observabile) și închise (neobservabile). Se observă, așadar, o tendință de extindere a noțiunii clasice de comportament și chiar o orientare – benefică din punctul nostru de vedere – către acele aspecte ale psihologiei care păreau până de curând să nu intre în obiectivul abordării de tip științific.

Obiectul psihologiei

Problema obiectului psihologiei este una care a suscitat discuții și dezbateri aprinse de-a lungul istoriei acestei științe. În fapt, istoria psihologiei poate fi cu ușurință suprapusă peste istoria perspectivelor privind obiectul psihologiei. Rând

pe rând, psihologia s-a concentrat fie pe interiorul persoanei și pe aspectele “nevăzute” ale psihicului, fie pe exterior și pe observabil.

În lucrarea *Introducere în psihologie* Mielu Zlate face o trecere în revistă a acestor perspective privitoare la obiectul psihologiei, iar una dintre aceste prime perspective este Introspecționismul. Ea apare atât ca o metodă de cercetare, cât și ca o concepție privitoare la obiectul psihologiei. Astfel, ca metodă, introspecția nu este altceva decât o autoobservație, o observație asupra propriei vieți psihice interioare. Avantajele și limitele acestei metode sunt ușor de surprins, și de aceea de-a lungul timpului introspecția fie a fost supralvalorizată și ridicată la rangul de metodă infailibilă și universală, fie a fost defăimată și negată cu vehemență, fără a i se recunoaște nicio valență de cunoaștere.

Din perspectiva introspecției, psihicul este conceput ca un cerc de fenomene ce își au izvorul în ele însele, fără nici o legătură cu exteriorul, fiind o lume aparte, interioară, formată din trăiri exclusiv subiective: el este izolat de lumea externă și există numai în măsura în care se reflectă în conștiința, *existentă* lui fiind redusă la *trăirea lui*; psihicul este o realitate primară, nemijlocită, el constituie o „lume închisă în sine”, un bun personal al fiecărui individ și pentru a studia psihicul uman, cercetătorul trebuie să se *dedubleze* în obiect și subiect al cercetării. Dacă vrem să studiem gândirea, spun introspecționiștii, nu avem altceva de făcut decât să punem pe subiect să gândească și să-și descrie experiența sa. A fi concomitent și obiect și subiect al cercetării este regula *sine qua non* a metodei introspecției. Cum însă dedublarea cercetătorului n-ar da decât posibilitatea studierii propriilor funcții psihice, nu și a celor aparținând altor persoane, atunci, pentru a se putea realiza și acest deziderat, introspecționiștii recomandă *empatia*, adică transpunerea cercetătorului în trăirile și stările psihice ale altor persoane. Introspecționiștii situează în centrul psihologiei studierea fenomenelor conștiente; de aceea, introspecția s-a mai numit și *psihologia conștiinței*.

O altă perspectivă majoră asupra obiectului psihologiei a reprezentat-o comportamentalismul (behaviorismul), în locul vieții psihice interioare punându-

se comportamentul. De această dată importantă nu mai era trăirea subiectivă și privirea în interiorul propriei ființe, behavioriștii considerând ca esențiale conduitele și comportamentele umane, mai precis, acele elemente “observabile” care – în viziunea lor - dau sens și valoare trăirilor interioare. Părintele acestei orientări este considerat a fi Watson, care considera comportamentul, ca fiind noul obiect de studiu al psihologiei. Acesta reprezenta ansamblul de răspunsuri ajustate stimulilor care îl declanșează. Psihologia reprezintă deci în întregime studiul cuplului S(timul) - R(eacție), scopul ei fiind de a prevedea răspunsul cunoscând stimulul și de a prevedea stimulul cunoscând răspunsul. Din această perspectivă, numai stimulul și reacția între care există o relație *directă*, nemijlocită și *unilaterală* sunt obiective și de aceea numai acestea pot fi studiate prin metode obiective. Conform behaviorismului, tot ceea ce se interpune între *S și R* este neavenit și trebuie deci ignorat sau înlăturat. Întreaga sferă a vieții psihice este împărțită în trei clase de organizări comportamentale *viscerale* (care cuprind comportamentele prin care se exteriorizează emoțiile, frica, furia, mânia); *motorii* (înglobează comportamentele manipulative, posturale, locomotorii); *laringeale* (conțin comportamentele verbale datorate mișcărilor laringelui). Unitatea acestor comportamente dă naștere la personalitatea umană. Watson a considerat ca fertilă și eficientă restrângerea ariei de studiu a psihologiei prin ignorarea vieții interne, în favoarea fatelor exterioare, observabile, considerând ideea că interiorul nu este și nu trebuie să fie mai complex decât exteriorul, comportamentul în sine nefiind legat de nimic altceva. De aici și tendința sa de a exclude explicația din psihologie, explicația fiind operațiunea prin care se precizează sensul comportamentului prin raportare la altceva decât la el însuși. În viziunea lui Watson comportamentul este prin el însuși obiectul de cercetare al psihologiei și, de aceea, observarea și descrierea comportamentului fiind suficiente pentru predicția și controlul lui și, prin extensie, a psihicului uman.

O altă perspectivă privitoare la obiectul psihologiei a fost reprezentată de așa numita psihologie a conduitei. Inițiată și dezvoltată de Pierre Janet, această orientare a încercat să îmbine cele două perspective anteroare absolutizatoare, prin

valorizarea ambelor tipuri de realități psihice – interne și externe. Studiind unele tulburări psihice, Janet a ajuns la două aspecte pe care și-a bazat teoria: 1) studiul bolilor mintale ar putea constitui o cale de acces la cunoașterea și înțelegerea vieții mintale normale, și 2) studiul bolilor mintale nu se poate face doar pe baza introspecției. Plecând de la aceste aspecte, Janet a considerat că: „Psihologia nu este altceva decât știința acțiunii umane” adică știința conduitei sau, și mai exact, „studiul omului în raport cu universul și mai ales în raporturile sale cu ceilalți oameni”. Janet introduce, așadar, în psihologie conceptul de *conduită*, înțelegând prin aceasta din urmă atât totalitatea manifestărilor vizibile, orientate către „afară”, cât și totalitatea proceselor invizibile de organizare și reglare a ei. Mai exact, conduita este ansamblul actelor unui individ, de la cele mai simple (mișcări) la cele mai complexe (rationament), orientate spre un scop și încărcate de sens. În concepția lui Janet conduita unifică și sincronizează într-un tot unitar comportamentul și viața interioară subiectivă.

Puțin mai târziu, conceptul de conduită a fost pus în relație și apoi identificat cu conceptele de acțiune și de activitate, considerându-se că psihicul uman nu există decât *în* și *prin* activitate. Abordarea activității ca obiect de studiu al psihologiei a permis ipostazierea psihicului ca un sistem aflat într-o permanentă organizare și dispunând de autoreglare.

Astfel, a fost posibilă trecerea către o altă abordare a obiectului de studiu al psihologiei și anume, omul concret. Conform acestei perspective, procesele, funcțiile și capacitățile psihice ale omului nu există în sine fără legătură cu individul uman concret, după cum activitatea este desfășurată și controlată de o persoană care dispune de o anumită identitate psihofiziologică. Ca atare, începe să se conștientizeze faptul că nu neapărat funcțiile psihice trebuie să constituie obiectul de cercetare al psihologiei, ci funcțiile psihice ale *omului concret*, și nu activitatea la modul impersonal, ci activitatea *personală* și *personalizată* a omului. Astfel, reorientarea către om și către uman devine o tendință puternică și fertilă în psihologie, luând naștere o școală psihologică numită „psihologia umanistă”.

Considerată de către Abraham H. Maslow - unul dintre initiatorii ei - „a treia forță în psihologie”, încă de la început psihologia umanistă a reprezentat o reacție împotriva celorlalte două mari orientări existente și practicate în Occident (behaviorismul și psihanaliza), taxate însă ca incapabile de a studia și mai ales de a soluționa problematica concretă, reală a omului contemporan. Astfel, umaniștii aduc o nouă perspectivă de interpretare a obiectului psihologiei, omul și problematica sa umană devenind centrul abordărilor teoretice și practice, de la viața de zi cu zi, până la marile teme și probleme ale umanității. Din perspectivă metodologică, marele câștig al abordării umaniste îl reprezintă trecerea de la cercetarea manipulativă la cea coparticipativă, omul nemaifiind un simplu obiect al studiului științific. De la tehnicile și practicile cantitative, obiective, bazate pe predicție, explicație, lege și generalizare empirică, s-a trecut către tehnicile interpretative, calitativiste, având ca scop înțelegerea acțiunilor și conduitelor individului uman, aflat în relație cu sinele său și cu mediul socio-cultural înconjurător. Odată cu această schimbare metodologică, a apărut și noul scop al psihologiei: finalitatea acesteia este una care ține de creșterea personală, de dezvoltarea potențialului uman și de maturizarea psihosocială.

Mielu Zlate identifică trei tipuri de soluții care pot fi date la problema obiectului psihologiei: *soluții unilaterale* (aici intrând cele patru orientări la care ne-am referit mai sus, fiecare dintre ele absolutizând cumva propriul punct de vedere, prin urmare, fiecare având avantaje și limite proprii, *soluții eclecticice*, care susțin libertatea de opțiune și trecere de la o perspectivă la alta, eventual chiar mixarea lor, considerându-se că diferitele perspective și școli psihologice nu sunt opuse, contradictorii, ci complementare) și *soluții selective, optative* (care onstau în reținerea uneia sau alteia dintre perspectivele de abordare a diferitelor probleme, în funcție de *scopul* sau *intensiunile cercetătorului*, spre exemplu, dacă un cercetător vrea să studieze afectivitatea ca stare interioară, atunci perspectiva introspecționistă ar putea fi utilă, dar dacă dorește să investigheze expresiile emotionale ca semne exterioare ale emoțiilor și conduitele determinate de acestea, probabil că punctul de vedere comportamentalist ar putea fi mai productiv.

Realismul științific și perspectiva newtonian-carteziană

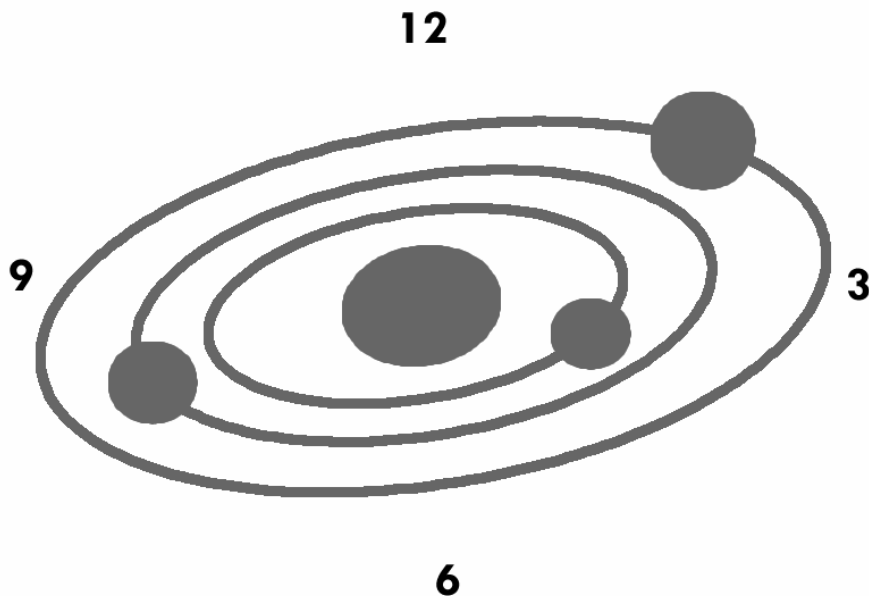
Timp de sute de ani, de când Descartes a eliberat cercetarea științifică de dogmele bisericesti cu filozofia sa asupra dualismului, vederea noastră sau paradigma asupra lumii a fost bazată pe realismul materialist sau realismul științific. Dualismul împarte lumea în sfera obiectivă a materiei și sfera subiectivă a minții.

La modul simplist, putem înțelege acest fapt că obiectele sunt independente și separate de minte, o astfel de perspectivă fiind cea care a pus bazele principiului obiectivității. Cu timpul, orientarea tot mai largă în plan social către acceptarea investigației științifice și negarea dogmaticii și a habotniciei religioase a determinat biserica să accepte principiul dualismului, ideile lui Descartes fiind implementate în fizică și în planul cunoașterii generale.

În secolul al XVIII-lea Newton a promovat în continuare punctul de vedere al materialismului realist pe baza principiului determinismului cauzal, idee conform căreia mișcarea unui obiect fizic poate fi determinată cu exactitate, pe baza cunoașterii poziției spațiale și a vitezei de deplasare. Prin extrapolare în planul cunoașterii generale, se consideră astfel că orice fenomen are o cauză care poate fi determinată cu necesitate, iar acest principiu se va aplica în toate planurile cunoașterii universului și a umanului. Cu timpul au apărut o serie de efecte perverse ale acestei situații. În medicină spre exemplu, faptul că există o cauză a unei boli a devenit un fapt de la sine înțeles, iar acest tip de perspectivă a dus către tratarea simptomului și nu a cauzei. Altfel zis, dacă o boală are o cauză pe care o putem identifica cu necesitate – de cele mai multe ori în plan organic – care se manifestă prin niște simptome (acestea fiind în legătură directă cu cauza lor), atunci identificarea cauzei este mai degrabă “pierdere de timp”, așa încât, soluția bolii este de cele mai multe ori văzută ca o simplă tratare a simptomelor, a părții vizibile a respectivei boli.

O bună exemplificare a perspectivei newtonian-carteziene asupra universului și cunoașterii este masa de biliard cosmic a lui Amit Goswami: "Ganditi-va la univers ca la o gramada mare de bile de biliard, mari si mici, pe o masa de biliard tridimensională, pe care o numim spațiu. Dacă cunoaștem toate forțele care acționează asupra acestor bile de biliard în orice moment dat, atunci cunoscând condițiile inițiale, avem posibilitatea de a calcula unde se va afla în viitor fiecare dintre aceste corpuri, sau unde s-au aflat ele la un moment dat. "

Reprezentarea unui sistem solar sau ceasul cosmic din perspectiva realismului științific

Albert Einstein a postulat un al treilea principiu al fizicii clasice. Teoria relativității susține că viteza cu care se mișcă "bilele de biliard" trebuie să fie limitată de viteza luminii, ceea ce înseamnă că toate influențele dintre obiectele materiale pe continuumul spațio-temporal trebuie să fie locale, adică trebuie să traverseze o unitate de distanță într-un anumit timp cu o viteză finită. Acesta este principiul localizării.

Succesul realismului materialist sau științific în prezicerea și controlul condițiilor de mediu și declinul ulterior al puterii bisericii au făcut ca realiiști materialisti să pună în curând sub semnul îndoielii mințile, psihicul sau spiritul aflate în afara dualismului cartezian și să rupă vechiul pact cu biserica. Astfel a fost adăugat un al patrulea principiu - principiul materialismului monist - care susține că toate lucrurile, inclusiv mințile și conștiința, sunt rezultatul materiei. Și pentru că nu s-a aflat calea științifică prin care mințile sau psihicul să fie emanată sau produsă de materie, a fost adăugat un al cincilea principiu, denumit epifenomenalism care susține că toate fenomenele mentale pot fi explicate ca fenomene secundare materiei datorită condițiilor fizice anterioare. Conștiința este privită ca " fantoma din mașină", o proprietate specifică a creierului surprinsă doar atunci când creierul este privit dintr-un anumit punct de vedere.

Pentru majoritatea persoanelor din civilizațiile occidental-europene perspectiva asupra și înțelegerea realității sunt determinate de cele ***cinci principii ale realismului materialist***:

1. Obiectivismul
2. Determinismul cauzal
3. Localizarea
4. Monismul fizic sau material
5. Epifenomenalism

Este important de subliniat și reținut faptul că aceste cinci principii sunt ***postulate metafizice*** despre natura realității și nu concluzii derivate din experimente. De aceea, dacă observațiile sau experimentele ulterioare aduc date care contrazic un postulat, atunci, conform regulilor cercetării științifice, acestea nu trebuie luate în considerare. În plus, dacă o argumentație rațională indică o breșă în teorie, atunci validitatea teoriei trebuie verificată. Practic, tot ceea ce înseamnă

În acest moment cunoaștere și investigație științifică se raportează la un cadru de referință foarte strict și, după unii gânditori, extrem de restrictiv și dăunător pentru această cunoaștere. Existența cadrului de referință și a postulatelor pe care se bazează cunoașterea este esențială pentru produsele acestei cunoașteri, de cele mai multe ori aceste produse pierzându-și valabilitatea odată ce sunt scoase din acest cadru. Vom reveni pe parcurs asupra acestui fapt.

Principiile psihologiei științifice

Cunoașterea psihologică științifică și demersurile metodologice de acest tip se supun unor principii derivate din cadrul cunoașterii științifice generale. Obiectivul lor este de a asigura coordonatele de referință ale analizei și interpretării științifice ale fenomenelor concrete. Vom prezenta – după M. Golu - în cele ce urmează aceste principii ale psihologiei ca știință.

Sunt considerate ca esențiale următoarele:

- a. principiul determinismului (extern);
- b. principiul relaționării neuro-psihice sau principiu reflexului;
- c. principiul reflectării și modelării informaționale;
- d. principiul acțiunii și al unității conștiință-activitate;
- e. principiul genetic și al istorismului;
- f. principiul sistematicității.

a. *Principiul determinismului (extern)* impune obligativitatea analizei și explicării psihicului pe baza unor condiții și cauze reale obiective. El este în strânsă legătură cu postulatul determinismului cauzal și postulatul obiectivismului din realismul științific. Condițiile și cauzele la care se referă acest principiu se referă în principal la acțiunea asupra organelor de simț a stimulilor de diferite modalități și grade de complexitate. La nivelul psihicului vorbim de un determinism mijlocit, adică orice acțiune a unui stimul extern se reflectă și se modifică în stările și condițiile interne ale subiectului. Ca urmare, relația dintre stimulul extern (S) și reacția de răspuns (R) nu este de tip cauzal univoc, ci de tip probabilist. Acest fapt înseamnă că un stimul extern nu conduce cu necesitate și invariabil la producerea unui

singur răspuns, iar dacă totuși se întâmplă atunci o face doar cu o anumită probabilitate, de cele mai multe ori, necunoscută. În funcție de condițiile și starea mijlocitoare – adică de starea individuală psihică - există posibilitatea ca subiectul să aibă o reacție absolut specifică și personală. Așadar, conduitele și viața psihică sunt considerate ca aparținând unui *determinism complex multivariat*, denumit *determinism statistic*.

Totodată, se consideră că principalii factori determinativi externi pentru psihicul și comportamentul uman sunt factorii socio-culturali, principiul determinismului luând forma specifică a principiului condiționării social-istorice și culturale. Aceasta înseamnă că psihicul uman propriu-zis poate exista și se poate forma numai în cazul existenței unui mediu social.

b) *Principiul relaționării neuropsihice* consideră că psihicul este definit ca funcție a sistemului nervos, a creierului. Acest principiu este consecința directă a postulatului monismului fizic. Se consideră astfel, că mecanismul producerii oricărui proces psihic este de natură reflexă, fiind mediat de procese fiziologice nervoase (excitație, inhibiție, modulări ale amplitudinii și frecvenței influxului nervos etc.). Acest principiu susține totodată că la nivelul creierului nu se generează percepții, idei, trăiri emoționale, atitudini etc. în virtutea structurii sale celulare interne, ci numai prin recepționarea, prelucrarea și interpretarea stimulilor din afara sa. Din principiul relaționării neuro-psihice, derivă principiul unității dialectice a psihologicului și fiziologicului care susține că niciun proces psihic nu se poate realiza fără un anumit ansamblu de transformări și fenomene neurofiziologice specifice. Astfel, din punct de vedere genetic și cronologic, fiziologicul precede și condiționează psihologicul, dar acesta posedă caracteristici calitative proprii, care sunt ireductibile la fiziologic, neputând fi explicate doar pe această bază. Astfel, atributele de subiectiv și de ideal sunt aplicabile numai proceselor psihice, nu și celor fiziologice, care aparțin fenomenelor substanțial-energetice obiective. Pe măsură însă ce psihicul individual se dezvoltă și se consolidează, el devine relativ autonom față de baza fiziologică inițială – consideră adepții psihologiei realist științifice - și astfel devine capabil să influențeze nivelul fiziologic și somatic

subiacent. Astfel, se pot explica o serie de tulburări psihosomatice precum și o parte din mecanismele și efectele psihoterapeutice.

c) *Principiul reflectării și modelării informaționale* stă la baza înțelegerii naturii existențiale sau a statutului ontologic al psihicului, fiind traducerea psihologică a epifenomenalismului. Acest principiu încearcă să răspundă la întrebarea „în ce formă sau modalitate există psihicul?”. Se consideră astfel că psihicul există, pe de o parte, ca o formă particulară de reflectare subiectivă și ideală (nonsubstanțială) și, pe de altă parte, ca informație. Astfel, percepțiile, reprezentările, noțiunile sunt modele informaționale interne ale lucrurilor, fenomenelor și situațiilor obiective externe, iar faptul că psihicul are o astfel de natură reflectorie-informațională este argumentat prin necesitatea de adaptare a individului la un mediu existențial mai complex, căpătând astfel un rol reglator, optimizator, organizator. Ca și informația, psihicul exprimă și ne dă măsura gradului de organizare la nivelul sistemelor animale și umane.

d) *Principiul acțiunii și al unității conștiință-activitate* ne obligă să recunoaștem interdependența logică dintre planul comportamental extern și planul subiectiv intern. Spre exemplu, se consideră că prima formă de manifestare a psihicului în ontogeneză o constituie acțiunea directă a copilului cu obiectele și lucrurile din jurul său. Treptat, prin interiorizare treptată, stadială, schemele de organizare și desfășurare a acțiunilor externe – de descompunere, de comparare (măsurare), de grupare, de asamblare etc. - devin matrici ale structurării operațiilor mentale, care dobândesc autonomie completă, putându-se desfășura fără apelarea la suport obiectual sau imagistic, de-abia în jurul vârstei de 14 ani. Pe măsură ce se formează și se consolidează, structurile interne ale psihicului încep să acționeze și să regleze în plan extern, îndeplinind rolul individului de factor modelator și acțional asupra realității obiective.

e) *Principiul genetic și al istorismului* susține că psihicul nu este un dat sau un fapt predeterminat și imuabil, el devenind și evoluând de-a lungul existenței individuale. Traectoria dinamicii psihicului în plan individual tinde să se suprapună cu traectoria dinamicii organismului, punând în evidență trei mari segmente:

segmentul ascendent antientropic, în interiorul căruia au loc procesele de dezvoltare, consolidare, maturizare, *segmentul optimumului funcțional*, în cadrul căruia toate componentele sistemului se mențin la valori ridicate și *segmentul descendent entropic*, în cadrul căruia se acumulează efectele entropice, de regresie și dezorganizare.

f) *Principiul sistemicității* a fost introdus în psihologie de către adepții orientărilor cibernetico-sistemice, fiind acceptat mai degrabă ca principiu organizator și coagulant al vieții psihice. Astfel, se consideră că psihicul nu trebuie privit ca o sumă aritmetică de elemente în sine independente, ci ca un sistem ale cărui componente se află într-o relație de interdependență, condiționându-se și influențându-se reciproc. Acest fapt determină și apariția unor calități supraordonate elementelor, care deși nu aparțin niciunui element singular, imprimă un anumit stil și influențează funcționarea de ansamblu a sistemului psihic, iar cu timpul în orice proces psihic particular imprimându-se pecetea acest stil specific de funcționare, similar unei matrici generative. O astfel de abordare sistemică se opune abordării asociaționiste bazată pe principiul descompunerii și recompunerii elementelor atomare.

Noile principii ale cunoașterii.

Considerații asupra perspectivei noii fizici

Odată cu publicarea teoriei relativității de către Albert Einstein și a teoriei cuantice de către Werner Heisenberg, a luat naștere ceea ce acum se numește „noua fizică”. Aceste teorii, împreună cu experimentele aiacente, vor demonstra că ipotezele fizicii newtoniene și, ca atare, metodologia și demersurile de cunoaștere bazate pe această perspectivă, reprezintă doar simple aproximări ale realității. Astfel, ele își păstrează în continuare utilitatea mai degrabă pentru specialiștii în inginerie și construcții, dar care nu aspiră în niciun caz la surprinderea realității lumii și a integralității vieții.

Ambele teorii - cea relativistă și cea cuantică – împărtășesc viziunea integralistă. Astfel, relativitatea nu consideră spațiul asemenea lui Democrit ca un

loc al nimicului regăsit printre atomii solizi din realitatea fizică, ci consideră că universul este reprezentat sub forma unei țesături continue și neîntrerupte, în care atomii reprezintă doar niște caracteristici locale ale acestei trăsături. Universul nu este un gol populat cu obiecte din loc în loc, ci este plin de substanță, în care există zone de prim plan și zone de plan secund, structura universului fiind însă neîntreruptă și continuă.

Pe de altă parte, teoria cuantică vede toate acțiunile ca fiind continue, curgătoare, neîntrerupte. Dacă, spre exemplu, supunem studiului mai multe particule atomice, tot acest demers este văzut ca un tot unitar, iar particulele nu pot exista izolate, ci contribuie la experiment ca un tot deplin și integral. Deși toate aceste descoperiri au avut loc la începutul secolului XX, abia acum oamenii de știință și teoreticienii au început să integreze și să considere paradigmele noii fizici. Alex Comfort consideră că principalul motiv pentru care noile descoperiri ale fizicii sunt privite cu rezervă este faptul că ele nu sunt ușor de înțeles și mai ales de vizualizat. Cosmosul lui Newton era unul „prietenos” și suficient de „vizual”, era un ceas cosmic care funcționează fără efort, în timp ce noua viziune este greu de imaginat: timpul nu mai este linear și dobândește statut egal cu distanța, iar Cosmosul nu mai are trei dimensiuni ci patru.

În esență, se consideră ca toate sistemele materiale posedă o caracteristică principală: dualitatea unda-particula. Astfel, electronii - care în fizica clasică newtoniană acționau ca particule, pot în condiții speciale să se comporte ca unde, respectând legile electromagneticii și nu cele ale mecanicii.

Totodată, se afirmă că toate acțiunile care au loc în fizică pot fi măsurate, iar cele mai mici unități energetice, care nu mai pot fi subdivizate sunt "cuantele" (de aici și denumirea de fizică cuantică). De exemplu, un atom poate face un salt de la o stare la alta, fără a trece prin stadiile intermediare, cu emisia unei cantități cuantice de energie luminoasă. Când particulele interacționează, este ca și cum ele ar fi conectate prin legături invizibile la un întreg. Pe scara largă, aceste conexiuni invizibile sunt atât de multe încât analiza lor devine probabilistică.

Nouă fizică a introdus și proprietatea de "ne-localizare" cuantică care semnifică faptul că particule aflate la distanțe macroscopice unele de altele pot să

interacioneaza unele cu altele intr-un mod ciudat, ca si cum ar fi inter-conectate, insa legatura dintre ele este necunoscuta. Este ca si cum ar exista un "intreg" care coordoneaza prin metode necunoscute fiecare particula din univers. Bohr si Heisenberg au dezvoltat aceasta idee, demonstrand ca nu se pot face observatii obiective, intrucat *observatorul*, chiar prin actiunea sa de observare, modifica starea cuantica a sistemului observat.

Cunoastere comună și cunoastere științifică

Științele și-au fundamentat discursul și demersurile de cercetare pe opoziția dintre cunoașterea comună și cunoașterea științifică. S-a spus de nenumărate ori – și aceasta pe drept cuvând – că pentru a obține rezultate valide din punct de vedere științific este necesar nu doar să ne îndepărtăm de simțul comun, de cunoașterea comună de la nivelul vieții de zi cu zi, dar chiar să se producă o "ruptură" epistemologică între cele două tipuri de cunoașteri.

Cunoașterea comună "nu este altceva decât însușirea de către agentul cunoscător a unei informații legate nemijlocit de condițiile praxiologice în care acționează" (Popa, 1972). Moscovici și Hewstone consideră că simțul comun este un "corpus de cunoștințe fondat pe tradițiile împărtășite și îmbogățite de mii de observații și experiențe sancționate de practică" (Fischer, 1990)

Se consideră că simțul comun acționează în două etape:

- prima etapă de cunoaștere spontană în care ne facem o idee, avem o părere despre evenimentele în cauză; este o imagine imprecisă, uneori greu de tradus în discurs rațional; spre exemplu, spunem despre unele persoane că au o intuiție excepțională legată de un anumit fapt, intuiție însă pe care nu o pot explica în termeni discursivi și cauzali, deși într-un astfel de caz cunoașterea poate depăși nivelul simțului comun, fiind vorba de cunoaștere intuitivă ale cărei rezultate pot fi superioare cunoașterii științifice;
- în a doua etapă se produce o extrapolare a explicațiilor de la situațiile trecute la cele prezente sau viitoare, mai degrabă o căutare a sensurilor posibile ale

evenimentului actual în explicațiile și informațiile din experiențele anterioare similare.

Se spune, așadar, că simțul comun are două forme esențiale: simț comun de prima mână – adică ansamblul cunoștințelor spontane rezultate din experiența directă a agenților cunoscători - sau simț comun de mână a doua în care rezultatele demersurilor de cunoaștere a realității sunt bazate atât pe experiența directă cât și pe cunoștințele științifice dintr-un anumit domeniu pe care le are agentul cunoscător.

Cunoașterea comună este influențată de o serie de factori:

- enculturația – transmiterea informațiilor culturale și a tehnicilor civilizatoare și de stăpânire a mediului de la o generație la alta; în acest caz o influență determinantă o are limbajul ca matrice internă de transmitere, structurare, dezvoltare și internalizare a informațiilor relevante din respectiva comunitate;
- socializarea - transmiterea normelor valorice și morale după care își ghidează existența respectiva comunitate și formarea personalităților individuale în raport cu aceste norme; există o socializare primară care se realizează în familie și care presupune transmiterea de către părinți a normelor morale fundamentale către copii, educarea acestora în consens cu valorile societății din care acesta face parte și o socializare secundară care se face în instituții specializate (de învățământ, religioase, militare, de reeducare etc.)

Experiența directă a oamenilor cu mediul, cu semenii și cu propria persoană este influențată puternic de acești factori și este limitată prin însăși faptul cunoașterii comune.

Donald McBurney susține că simțul comun are două limite fundamentale:

- standardele acestei cunoașteri diferă dintr-un moment în altul și dintr-un loc în altul în funcție de atitudini și de caracteristicile culturii;
- recunoașterea adevărului credințelor la acest nivel se face în planul practicării lor concrete (exemplu – proba vinovăției și neputința de a înghiți o cantitate mai mare de cereale).

O prezentare extrem de pertinentă și validă a valențelor și limitelor cunoașterii comune o face Petru Iluț în lucrarea sa *Abordarea calitativă a socioumanului*.

El consideră că virtuțile cunoașterii comune (cotidiene) pot fi exprimate astfel:

1. Realitatea socioumană este ontic direct accesibilă indivizilor obișnuți. Ea este "pe măsura omului" din punctul de vedere al mărimilor entităților de cunoscut și al gradului lor de organizare. Acest nivel "mezo" al existenței, spre deosebire de cel micro sau macro, nu presupune, în principiu, aparate sau instalații speciale (microscope, telescoape etc.) pentru a observa și înregistra stări, caracteristici și procese.

2. Realitatea socioumană nu numai că este ca ordin de mărime nemijlocit accesibilă individului obișnuit (tipic, modal), dar îi este acestuia și foarte familiară. Gradul de familiaritate nu provine doar din proximitatea spațială în sine, din prezența fizică în mijlocul celorlalți, în interiorul grupurilor și așezămintelor sociale (comunități, familie, locuri de muncă și alte instituții și organizații), ci din aceea că oamenii dezvoltă și împărtășesc credințe, explicații, motivații, valori și simboluri comune. Altfel spus, ei sunt capabili să înțeleagă gândurile și acțiunile semenilor lor. Or, a descrie și a explica socioumanul înseamnă în considerabilă măsură a înțelege resorturile comportamentelor individuale și colective.

3. Strategiile cognitive la nivelul practicii cotidiene sunt complexe, flexibile și subtile. Pornind de la cercetările de antropologie cognitivă, în speță de la preocupările de etnoștiință și etnometodologie - studiul metodelor prin care oamenii își reprezintă și organizează viața curentă – s-a dezvăluit ingeniozitatea, abilitatea și chiar raționalitatea demersurilor cognitive în practica curentă.

4. În câmpul lor de competență psihosocială (spațiul familial, de muncă, școală, locuri publice și alte instituții formale și informale), indivizii obișnuți se comportă - conform unei expresii cunoscute deja de câteva decenii în psihologia socială și sociologia cunoașterii - ca niște "mici oameni de știință". Cu greu pot fi găsite constatări și explicații în disciplinele socioumane care să nu aibă corespondent în conștiința comună.

5. Când se discută de raportul cunoaștere comună - cunoaștere științifică în perimetrul socioumanului se trece îndeobște cu vederea un fapt foarte important, susține Iluț. Și anume acela că simțul comun nu este ceva omogen, amorf, nediferențiat. Dimpotrivă, el apare ca puternic stratificat din punctul de vedere al potențialului cognitiv, mergând de la constatări simple, clișee și prejudecăți, până la observații și raționamente de mare finețe și profunzime, la explicații și interpretări nuanțate. În funcție de inteligență și nivel de cultură, de multitudinea și varietatea experiențelor socioculturale, indivizi nespecialiști propriu-zis în studierea socioumanului au grade diferite de aprehensiune a lui.

Tot Petru Iluț prezintă limitele cunoașterii comune astfel:

1. La nivelul cunoașterii comune este masiv prezentă subiectivitatea (clișee de gândire, interese, aspirații, valori), ceea ce poate deforma de la început conținutul informațional prin însăși percepția incorectă a realității. Funcționează, printre altele, expunerea și filtrarea selectivă, adică tendința ca, deliberat sau nu, oamenii să se expună și să rețină mai mult informațiile care concordă cu propriile păreri (crezuri) și să le evite pe cele disonante.

2. Chiar dacă reprezentările (percepțiile) obținute la nivelul simțului comun ar fi corecte și pertinente, ele sunt întotdeauna particulare, rezultat al unui context concret. Or, o eroare des întâlnită în retoricile cotidiene constă în tendința oamenilor de a generaliza și de a absolutiza constatările pe marginea unei situații specifice la fenomenul ca atare (numită în literatura americană overgeneralization); transformăm, fără să ne dăm seama, caracteristicile unui fragment al realității sociale imediate în caracteristici universale.

3. Conștiința comună poate cădea relativ ușor în pericolul de a înregistra doar legături aparente (și de multe ori false) între dimensiuni, factori, variabile.

4. Reprezentărilor și constatărilor simțului comun le lipsește în general precizia, exactitatea; oricât ar fi de juste și pătrunzătoare, ele sunt formulate în termeni vagi și nu se bazează pe numărare și/sau măsurare.

5. Pe lângă limitele și erorile mai sus expuse, care au un caracter oarecum general, studiile de cogniție socială au identificat și sistematizat și unele mecanisme și efecte distorsionante mai specifice ale conștiinței comune:

a. Efectul falsului consens, adică faptul că indivizii au tendința de a se considera, în ce privește acțiunile, judecățile și modul lor general de comportare, mult mai asemănători cu semenii lor decât sunt în realitate.

b. Efectul încadrării (frame) sau al cadrului de referință, constând în aceea că prejudecățile și aprecierile noastre relativ la diferite obiecte, persoane, instituții și probleme sociale sunt afectate în mare măsură de felul în care este prezentată informația despre ele, de cadrul în care ea apare.

De-a lungul istoriei s-au impus mai multe modele de generare și testare a adevărului enunțurilor despre realitate. Astfel, Walter Wallace (Chelcea, 2001) vorbește despre patru astfel de modele:

Modelul autoritarian s-a afirmat în antichitate, dar a continuat până în contemporaneitate. Regi, președinți sau savanți se considera că ar avea atributul natural sau supranatural de a produce adevărul. Deci, adevărul era garantat de calitățile de excepție ale producătorului enunțurilor. Modul autoritarian se întâlnește azi sub apelul la argumentul autorității.

Modelul mistic prin care calitatea cunoașterii adevărate este conferită numai profeților și marilor mistici prin starea de grație.

Modelul logico-rațional se centrează pe logica formală. Se face apel la „primele principii” și prin deducție se stabilește adevărul. Principala grijă constă în rigoarea judecății logice, fără a se urmări corespondența cu realitatea.

Modul științific de determinare a adevărului îmbină preocuparea pentru aplicarea corectă a metodei de cunoaștere cu observația riguroasă a fenomenelor. Modelul științific asigură desubiectivizarea cunoașterii, încercând să ofere o imagine despre lumea înconjurătoare cât mai apropiată de realitate, și nu așa cum îi apare unui individ la nivelul simțului comun. Modul științific reprezintă astăzi principala cale de cunoaștere a comportamentelor individuale și de grup, a faptelor, a fenomenelor și proceselor psihosociale. Modelul științific de cunoaștere are la bază postulatele realismului științific.

Cunoașterea și cercetarea științifică se bazează la acest moment în bună măsură pe postulatele realismului științific, acceptate de către întreaga comunitate științifică, J.W.Vander Zanden sintetizând astfel aceste postulate:

Principiul realismului: lumea există independent de observațiile noastre, nu e creată de simțurile noastre ;

Principiul determinismului: relațiile din lume sunt organizate în termenii cauza-efect ;

Principiul cognoscibilității: lumea poate fi cunoscută prin observații obiective.

La acestea trei, Mc Burney (1983) a mai adăugat și:

Principiul raționalității : lumea externă poate fi cunoscută pe cale logică (acest principiu poate fi subsumat principiului 3)

Principiul regularității : fenomenele din lume se produc în mod logic.

O contribuție importantă la metodologia cercetării științifice a avut-o Patrick Suppes prin promovarea *empirismului probabilist*. Vorbind astfel despre principiul determinismului – considerat ca fiind unul dintre cele mai importante principii ale cunoașterii științifice - vom putea spune ținând cont de metafizica probabilistă că determinismul de tip laplaceean nu funcționează și nu poate fi aplicat cu succes în planul cunoașterii psihosociale, cu atât mai puțin strict în plan psihologic.

Iată care sunt, mai întâi, **principiile metafizicii neotradiționale** – reprezentanta directă a *realismul științific* și care susține *determinismul clasic lapaceean*:

- viitorul este determinat de trecut;
- orice eveniment are o cauză determinată suficientă;
- cunoașterea trebuie să se întemeieze pe certitudine;
- cunoașterea științifică poate, în principiu, să fie adusă până la nivelul de cunoaștere cu diferite niveluri de generalitate;
- cunoașterea și metoda științifică pot fi, în principiu, unificate.

În cele ce urmează prezentăm **principiile metafizicii probabiliste**:

- legile producerii fenomenelor naturale au în esență caracter probabilist;
- cauzalitatea are un caracter probabilist;
- certitudinea cunoașterii, în sensul preciziei absolute a măsurilor, este irealizabilă;
- științele, ca terminologie, obiect și metodă, se caracterizează prin pluralism.

Evident, o astfel de abordare este mai aproape de o perspectivă integrală și firească a cercetării și cunoașterii psihologice.

Septimiu Chelcea, citându-l pe Martyn Hammersley, arată care sunt trăsăturile care diferențiază cercetarea de tip socio-uman de alte activități:

- o astfel de investigație are ca scop descoperirea adevărului și nu producerea dovezilor pentru susținerea unei poziții deja adoptate;
- cercetarea socio-umană este mai degrabă preocupată de producerea informațiilor referitoare la fapte și nu de enunțul judecăților de valoare;
- un astfel de demers are un scop teoretic, deși problemele teoretice din științele socio-umane au și o puternică dimensiune practic-aplicativă;
- cercetarea tinde spre formularea unor legi;
- se consideră că măsurarea și controlul variabilelor sunt esențiale în cercetările socio-umane.

Gary King, Robert Keohane și Sidney Verba apreciază că cercetarea științifică a socio-umanului are patru caracteristici:

- obiectul cercetării îl constituie formularea de inferențe (a face inferențe înseamnă „a trage concluzii mai generale privitoare la ceva care nu este observabil, pornind de la datele colectate”);
- procedurile din acest demers sunt publice (dar această caracteristică este valabilă cu precădere în sociologie, considerându-se că sociologia este publică și trebuie să fie transparentă);
- concluziile sunt incerte (întreaga cunoaștere este incertă, certitudini avem doar în credințele noastre; se consideră, de aceea, că cercetătorul care nu se îndoiește de rezultatele investigațiilor lui nu merită să fie luat în considerație);
- caracterul științific este dat de metoda folosită (Karl Pearson apreciază că: „Unitatea științei constă în metodă, nu în materialul de studiu”).

În 1895 Emile Durkheim spunea că sociologia trebuie “să ne facă să vedem lucrurile altfel de cum apar omului de rând; căci obiectul fiecărei științe este de a face descoperiri, și orice descoperire deconcertează mai mult sau mai puțin

opiniile acceptate.” Deși la prima vedere destul de validă și fecundă, o astfel de perspectivă programatică a determinat apariția unui efect pervers al cunoașterii științifice. Astfel, odată cu trecerea timpului, sensul acestei fraze a fost pe de o parte absolutizat, iar cunoașterea intuitivă, spre exemplu, a fost eliminată din arsenalul cunoașterii așa-zis valoroase. Tot ca exemplu, putem arăta cum ritualurile arhaice au fost considerate doar manifestări ale iluziei controlului asupra evenimentelor pe care de fapt nu le putem influența, fără a considera funcțiile de echilibrare socială și dezvoltare psihologică ale acestor ritualuri. Pe de altă parte, îndemnul lui Durkheim a fost redus doar la perspectiva științifică, fiindcă, dacă spre exemplu, rezultatele unui experiment nu se încadrează în postulatele raționalismului științific, iar acestea apar ca “descoperiri” deconcertante pentru comunitatea științifică, atunci el nu este luat în considerare și validat ca valoros. În acest sens, spre exemplu, putem vorbi de studiile privind fenomenul sincronicității, ale căror rezultate au fost de cele mai multe ori puse pe seama hazardului, a întâmplării sau a unor erori metodologice.

Considerăm ca fiind extrem de limitativă pentru psihologie cantonarea definitivă și irevocabilă doar într-o anumită arie a cunoașterii sau doar într-o anumită paradigmă de studiu. Efectele negative ale enculturației se pot manifesta atât în cunoașterea comună, cât și în cunoașterea științifică, iar limitele limbajului se fac simțite indiferent dacă acesta este unul comun, natural sau științific, artificial.

Cunoașterea prin explicație și prin experiență.

Nivelul discursiv și cel evocativ al cunoașterii

Trecând dincolo de opoziția – mai mult sau mai puțin reală – dintre cunoașterea comună și cea științifică, putem afirma că fenomenele unei realități – cu atât mai mult cu cât această realitate este una psihosocială – pot fi cunoscute fie apelând la explicații cu privire la respectivele fenomene, fie prin participarea la ele sau prin trăirea lor nemijlocită. Din punctul de vedere al științei actuale, se consideră că o cunoaștere adecvată a unui domeniu nu se poate face decât dacă

se ajunge la explicații cu un înalt grad de întemeiere care să permită înțelegerea specificului respectivului domeniu. O astfel de perspectivă este constatăată de unii dintre epistemologi, printre argumentele lor fiind și acela că – la un anumit nivel – unele fenomene nu mai pot suporta explicații, bazate pe un limbaj discursiv, rațional. În aceste cazuri, ar trebui să apelăm la un nivel superior de tip evocativ, nondiscursiv, care să poată oferi o cunoaștere mai degrabă mistică și intuitivă, decât una explicativă. Discuțiile – numeroase și fertile – cu privire la validitatea și „adevărul” cunoașterii pe bază de explicație sau a cunoașterii experiențiale, ca și a diferențelor dintre nivelul discursiv și cel evocativ al acestei cunoașteri, ar putea sugera că este necesară o schimbare de perspectivă – fundamentală chiar – pentru ceea ce reprezintă știința psihologiei contemporane și viitoare. Văzută până acum ca un deziderat al psihologiei, apropierea de modelul fizicii cartezian-newtoniene – în condițiile în care chiar știința fizicii și-a reconsiderat pozițiile – nu poate decât să limiteze adevărata cunoaștere psihologică și să confere psihologiei același statut prăfuit și nerealist de permanent candidat la poziția de știință. Paradoxal, pe măsură ce psihologia caută să ajungă la falsul podium „științific”, fizica începe să-și schimbe sensul de evoluție, venind către locul de care – până acum – psihologia încerca să se îndepărteze.

Pentru a reveni la cunoașterea bazată pe explicație, iată felul în care I. Mărginean (2000) definește explicația: “un elaborat (o construcție) prin care un eveniment sau fenomen devin inteligibile prin identificarea cauzelor, a naturii, a interrelațiilor”.

Se consideră că în științele socio-umane trebuie să explicăm asocierea dintre un obiect și o calitate. Explicația este o relație ce utilizează întrebarea “De ce?”. Generatorul problemei este **explanandum-ul** (sau fenomenul explicat), ceea ce explicăm. Răspunsul se numește **explanans** (sau elementul explicativ) și constă din propoziții cu diferite grade de generalitate. Explanansul este alcătuit din legi și teorii explicative, dar se poate referi și la “*semnificațiile atribuite de actorii sociali sau de raționamente ale acestora*”. (Mărginean, 2000)

A.Mihu considera că într-o cercetare explicația este formulată ca o ipoteză, și anume o explicație plauzibilă referitoare la relațiile dintre fenomenele studiate. “*Avem de-a face cu o teorie potențială, iar prin verificarea ipotezei se ajunge la teoria propriu-zisă*” (Mihu, 1973). Mihu denumește acest proces “pulsatie propozițională”. Schema propusă de A.Mihu este valabilă atât în cazul cercetărilor empirice (urmând un continuu descendent al importanței de la abordările preponderent cantitative, experimentale și până la cele preponderent calitative, neexperimentale), cât și în cazul celei teoretice.

I.Mărginean (2000), enumeră următoarele categorii de explicații:

1. explicația cauzală (identificarea unui eveniment);
2. explicația probabilistă;
3. explicația de specificare a înțelesului (*meaningful explanation*) și a scopului (*purposive explanation*), când un eveniment este explicat prin motivațiile, dorințele, intențiile actorilor;
4. explicația funcțională;
5. explicația evoluționistă sau ecologică (aparitia și manifestarea unui simptom ca adaptare la o situație existențială specifică).
6. explicație teleologică (în care nu cauzele sunt considerate ca explicații, ci scopurile);
7. explicația deductivă – iar aceasta comportă mai multe variante:
 - a) ipotetico-deductivă - prin care se deduce o consecință logică din propoziții științifice;
 - b) deductiv-nomologică – prin care legile generale sunt considerate ca baza a explicației;
 - c) nondeductivă – prin care se trece de la o propoziție cu un anumit nivel de generalitate la o propoziție cu un nivel mai înalt de generalitate sau de la o propoziție la alta, situate la același nivel de generalitate

S.Chelcea consideră că, în testarea ipotezelor nu poate fi urmată în exclusivitate inferența inductivă pentru că, de cele mai multe ori, aceasta este incompletă. Generalizări empirice, consideră S.Chelcea, se realizează cu un anumit grad de valabilitate, înregistrându-se astfel o ambiguitate epistemică a explicației statistice. (Chelcea, Mărginean, Cauc, 1998)

Termen. Concept. Noțiune.

Operaționalizarea conceptelor

Vom prezenta în cele ce urmează o analiză a conceptelor din științele socio-umane bazată în principal pe analiza similară a lui Septimiu Chelcea.

Semnele sunt simboluri din logică sau litere ale alfabetului care, ordonate după reguli precise, comunică ceva despre calitățile unităților sociale. Fiecărui semn îi corespunde o *semnificație* (sau mai multe), iar relația semn-semnificație se stabilește printr-o *regula semantică*. În plus, atunci când scriem literele una lângă cealaltă într-o ordine precisă, ele alcătuiesc un cuvânt care semnifică *altceva* decât literele alfabetului. Acest cuvânt este **designatul**, iar obiectul numit de semn este **denotatul**. Un exemplu: cuvântul “medic” este înțeles de toată lumea ca fiind persoana calificată să trateze pacienții bolnavi. Cuvântul medic este designatul, “obiectul propriu-zis” ce face parte din realitate (cu calitățile lui), reprezintă denotatul. Mai atragem atenția asupra termenilor conotație și polisemie.

Sensurile diferite de denotația cuvântului reprezintă **conotația** (exemplu: cuvântul “medic” reprezintă un denotat atunci când spunem “*medicul vindecă oamenii*”, dar este un conotat atunci când afirmăm “*...ești medic în motoare auto*”).

Cuvântul **polisemie** provine din unirea a două cuvinte grecești *polis* – numeros și *semantikos* – semnificație, și se poate defini, oarecum forțat, drept “cuvânt cu semnificații numeroase”.

Termenul reprezintă o “expresie lingvistică minimă cu înțeles distinct” (Chelcea, 2001), S.Chelcea clasifică termenii în trei categorii:

- *termenii referențiali* care au ca designat o entitate fizică (persoană, mulțime umană, oraș, etc.) sau o entitate ideală (inteligentă, deviantă, etc.); mulțimea obiectelor fizice sau a entităților ideale constituie *extensiunea* termenului, iar totalitatea calităților lor constituie *intensiunea* termenului;
- *termenii nereferențiali* sau logici care aparțin “vocabularului” logicii: și, sau, este inclus, include, egal, implica, etc.;
- *termenii extralogici* (referențiali) conectați între ei cu ajutorul termenilor logici, definiți ca fiind noțiuni simple, cu ajutorul cărora prin combinare, pot fi definite noțiuni derivate, cu ajutorul termenilor logici.

S.Chelcea face o analiză interesantă referitoare la semnificația în științele socio-umane a termenilor “împrumutați” din limbajul comun. Astfel, termenii societate și cultura au un anumit înțeles pentru o persoană cultivată, bună vorbitoare de limba română, însă, termeni precum *anomie*, *aculturație* sau *gulere albe*, rămân fără înțeles pentru persoanele lipsite de o cultură de specialitate (sociologică, juridică, psihologică). Pe de altă parte însă, citându-l pe H.Zetterberg, S.Chelcea atrage atenția și asupra impreciziei unor termeni sau asupra încărcăturii afective puternice pe care o dețin, fapt care face dificilă utilizarea lor. Exemplele alese de autor sunt societate (care poate desemna fie “sistemul social global”, fie “pătura superioară”), subcultură, birocrație, devianta, etc. Problema care se pune – și pe care o analizează S.Chelcea – se referă la dubla posibilitate pe care o are cercetătorul, și anume, aceea de “a opta pentru una din cele două strategii de îmbogățire a vocabularului științelor socio-umane: denumirea unui nou fenomen printr-un termen din limbajul comun sau crearea unui termen nou pentru designarea fenomenului descoperit. Ambele strategii au avantaje și dezavantaje” (S.Chelcea, 2001).

S.Chelcea (2001) realizează o clasificare a conceptelor în științele socio-juridice, folosind diverse criterii. Astfel, după conținut, conceptele se împart în:

- concepte ce desighează *unități sociale* (grupuri, societăți umane sau rezultatele materiale și spirituale ale oamenilor, ca ființe sociale);

- concepte ce au ca referențial *calitățile obiectelor sociale* (coeziune, tânăr, inteligent, integrat). Această categorie a conceptelor ce desemnează calități se subîmparte în două clase, prima înglobând referiri la caracteristicile individuale (trăsături, proprietăți, calități ale indivizilor), cea de a doua referindu-se la caracteristicile grupale. Ambele “subclase” pot semnifica moduri de a fi (vârsta, sex, inteligența) sau moduri de a face (a calatori, a învăța). Și tot categoria ce desemnează calități, mai poate fi clasificata în funcție de semnificația *relație* (fiu, dușman, prieten) sau *context* (de exemplu, calitatea unei persoane de a aparține unei anumite etnii, clase sociale, naționalități, etc.) (S.Chelcea, 2001).

În funcție de nivelul la care se referă caracteristicile în cauză întâlnim:

- concepte ce desemnează fie *caracteristici analitice* (sunt concepte ce semnifică proprietăți care rezultă din însumarea caracteristicilor individuale ale membrilor unui grup, cum ar fi vârsta medie a elevilor dintr-o clasa);

- concepte ce desemnează *caracteristici globale sau integrale* (cum ar fi structura de putere, democratizarea, totalitarismul).

Citându-l pe S.Moscovici (1990) exemplul dat de S.Chelcea, în acest sens, este elocvent.

“*Democrația nu rezultă din comportamentul indivizilor x, y, sau z. Ea este ... un fapt social total*”, penetrând întreaga viața socială, relațiile de familie și la locul de muncă, etc.” (S.Chelcea, 2001)

După tipul de referențial avem:

- concepte cantitative (cele care au ca referențial mărimea, greutatea, gradul de intensitate al caracteristicilor unităților sociale, ca de exemplu “coeziune puternică”, “vârsta de 18 ani”, “grup numeros”);

- concepte calitative (a căror caracteristică desemnată, există sau nu, ca de exemplu, stil de conducere democratic – “există diferite niveluri ale democrației” – activitate intelectuală – “conține și elemente de muncă fizică”)

După nivelul de generalitate conceptele se împart în:

- *concepte individuale*, considerate *concepte istorice* (sunt concepte al căror designat are o mare determinare spațio-temporală și care designează o singură unitate socială: Muntele Ceahlău, profesorul Popescu);

- *concepte generale* considerate *invariante, universalii sau concepte aistorice* (sunt concepte care, indiferent de gradul lor de generalitate, au ca referențial o clasă de obiecte sau de calități, de exemplu: grup, normă, interacțiune, etc.) (S.Chelcea, 2001)

În realitatea psiho-socială este însă greu de operat astfel de delimitări tranșante, utilitatea acestor clasificări fiind mai degrabă didactică decât operațională.

C.Popa (1972) consideră definiția ca “o operație logico-semantică, prin care se stabilește o identitate de designat între un nume comun și o descripție generală”. Cu alte cuvinte, ea constituie o operație generală a cunoașterii și comunicării interumane prin care se apreciază înțelesul termenilor utilizați. (S.Chelcea, 2001)

Totodată, C.Popa sistematizează funcțiile definiției:

- a) funcția referențial-designatoare (constă în delimitarea unei clase de obiecte);
- b) funcția de introducere a unor termeni noi în vocabularul unui agent cunoscător;
- c) funcția de concentrare a informației, de prescurtare a comunicării;
- d) funcția de relevare a schimbărilor intervenite în procesul cunoașterii, pe baza analizei intensiunii termenilor;
- e) funcția sintetic-calculatorie, care permite prelucrarea informației într-un alt limbaj.

Aceste funcții – considera S.Chelcea (2001) - sunt caracteristice tuturor tipurilor de definiții din științele socio-umane.

Având ca lucrare de referință “*Fundamentele formării conceptelor în științele empirice*” a lui C.G.Hempel (1952), S.Chelcea distinge trei tipuri de definiții în științele socio-umane : *ostensivă, nominală și operațională*.

a) **Definiția ostensivă** (introdusă în știința de W.Johnson în 1921 și aprofundată de B.Russel în lucrarea “*Cunoașterea umană. Posibilitate și limitele sale*”, 1948) are ca specific simultaneitatea pronunțării unui termen necunoscut de către un agent cunoscător (S2), dar cunoscut de alt agent cunoscător (S1) și indicarea designatului. Semnul comportamental caracteristic acestei definiții este ridicarea și îndreptarea degetului către obiectul de definit. Sunt o serie de condiții ce trebuie respectate, consideră Chelcea, pentru a asigura corectitudinea definiției ostensive: **condiția lingvistică** (întotdeauna trebuie asociat același semn sau cuvânt obiectelor indicate), **condiția simultaneității** (rostirea cuvântului concomitent cu arătarea obiectului desemnat) și **condiția operațională** (atât obiectul desemnat cât și semnul propus să fie perceptibile). Atât condiția simultaneității, cât și condiția operațională, vizează pe de o parte cerințe *psihologice* (referitoare la concentrarea atenției subiectului cunoscător atât asupra semnului, cât și asupra obiectului), iar pe de altă parte cerințe *pedagogice*, de repetare a asocierii dintre semn și obiect.

b) **Definiția nominală** sau verbală constă din specificarea înțelesului unui termen cu ajutorul altor termeni sau, altfel spus, din descrierea verbală a unui obiect.

Definiendum-ul, cuvânt al cărui înțeles trebuie arătat, are aceeași semnificație ca și definiens-ul, cuvintele cu ajutorul cărora se instituie un nume, se introduce un termen nou în vocabularul științei sau în vocabularul unui agent cunoscător. Să presupunem că vrem să introducem în vocabularul agentului cunoscător (S2) termenul de “personalitate” (definiendum). Noi (S1) cunoaștem atât acest termen, cât și termenii “unitatea bio-psiho-socială care se formează stadial în ontogeneză și determină un mod specific și relativ stabil de raportare a omului la lume și la sine însuși.” (definiens). S2 nu cunoaște decât definiens-ul. Pentru a arăta semnificația definiendum-ului utilizăm numai termeni cunoscuți de S2, preluați din limbajul comun sau anterior definiți.

Spre exemplu, termenii de “lume”, “mod”, “om” fac parte din vocabularul cotidian. Termenii “unitate bio-psiho-socială”, “stadial”, “ontogeneză” trebuie definiți înainte de a-i utiliza în structura definiensului. Definiendum-ul și definiens-ul au același designat. Pentru a exprima această relație legăm definiendum-ul de

definiens prin semnul “=df.”, ceea ce înseamnă ca prima parte a expresiei are același înțeles ca și partea a doua a ei. De exemplu: Personalitate=df. unitatea bio-psiho-socială care se formează stadial în ontogeneză și determină un mod specific și relativ stabil de raportare a omului la lume și la sine însuși. O altă modalitate de scriere a relației dintre definiendum și definiens constă din punerea între ghilimele a acestora și intercalarea între ele a expresiilor: “înseamnă”, “are același înțeles”, “semnifică”, “definește”. Vom scrie deci: “Personalitate” semnifică “unitatea bio-psiho-socială care se formează stadial în ontogeneză și determină un mod specific și relativ stabil de raportare a omului la lume și la sine însuși”. Utilizându-se aceste modalități de scriere a definițiilor nominale se relevă faptul că se are în vedere relația dintre semne, dintre expresiile lingvistice, și nu relația dintre semn și designat.

Rezultă de aici că definiția nominală nu poate fi nici adevărată și nici falsă, ci ea este o convenție: ori de câte ori citim sau auzim un anumit cuvânt înțelegem un anumit lucru. Există, o ierarhizare a definițiilor nominale, fiecare dintre acestea fiind constituită din termeni primari (de exemplu, termenul “reacție”) și termeni derivați (fiind la rândul lor definiți cu ajutorul termenilor primari, de exemplu, normă, comportament, etc.). Definiția nominală, apreciază S.Chelcea (2001), nu oferă nici o informație despre realitate, *definiendum*-ul neavând alt înțeles decât *definiens*-ul. De asemenea, în ceea ce privește funcțiile definițiilor nominale, acestea urmează tipicul funcțiilor definițiilor, în general, cu excepția funcției referențial-designatoare.

În ceea ce privește funcția referențial-designatoare va trebui analizat raportul dintre definiens și designat. Definiția explicită (definiensul) poate consta fie din relevarea *genului proxim* și a *diferenței specifice* (de exemplu: infractor=df. persoană condamnată definitiv de instanțele judecătorești), fie din *enumerarea caracteristicilor* specifice (de exemplu: om= df. ființă bio-psiho-socio-culturală) sau prin *enumerarea obiectelor* care fac parte din clasa denumită de definiens (de exemplu: fostele țări comuniste din Europa de Est=df. Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D.Germană, Polonia, România, Ungaria, U.R.S.S.). (Chelcea, 2001)

c) **Definiția operațională** sau operaționalizarea conceptelor reprezintă un procedeu prin care se decide dacă o calitate poate fi atribuită unei unități sociale sau, așa cum spunea A.Bachrach în 1962, (apud Chelcea 2001) “*definiția operațională a unei mâncări este... rețeta sa.*”

Așadar, definiția operațională este procedeu prin care se stabilește o relație între semnele direct observabile și simbolurile ce apar la nivelul teoriei. J.Simon (1969) sublinia ca o definiție este operațională numai dacă cel ce analizează conceptul specifică și procedeu, incluzând și instrumentele folosite pentru identificarea sau generarea *definiendum*-ului și găsește un înalt coeficient de siguranță (consistența în aplicare) pentru definiția dată.

Operaționalizarea conceptelor, deși dezbătută din 1927 (anul apariției orientării filosofice a operaționalismului prin lucrarea lui P.Bridgman “*The Logic of Modern Physics*”) și până în prezent, a rămas încă în actualitate.

Pentru exemplificare, S.Chelcea (2001, 111) prezintă operaționalizarea conceptelor de “autoritarianism” și “adaptare la muncă industrială” a celor proveniți din mediul rural (S.Chelcea, 1974).

Conceptul de autoritarianism reprezintă un model în literatura de specialitate și îi aparține lui Backer (1988).

*Desemnând un sistem sociopolitic bazat pe subjugarea drepturilor individului față de stat și lideri (Reber, 1985) conceptul de autoritarism a fost formulat în 1923 de cercetătorii de la Institutul de Cercetări Sociale din Frankfurt. Venirea la putere a lui Hitler, în 1933, i-a forțat pe mulți cercetători din Germania să emigreze în S.U.A. Așa se face că sociologul Theodor W. Adorno, împreună cu unii din colaboratorii săi din Frankfurt, și-a continuat cercetările la Universitatea Columbia din New York, iar apoi la Universitatea din California, la Berkeley. În 1950 publică lucrarea *The Authoritarian Personality* referitoare la tipul de personalitate care se caracterizează prin subordonare și acceptare servilă a autorității. În perioada 1940-1950 s-au studiat diferite aspecte ale “personalității autoritariene” cu ajutorul scalelor de atitudine; A-S (scala de antisemitism), E*

(scala de etnocentrism), P-E-C (scala de conservatorism politico-economic), F (scala de atitudine fascistă, numită apoi scala de atitudine antidemocratică).

Scala F, elaborată de psihologul Daniel J. Levison, este structurată pe noua dimensiuni, și anume: convenționalism, supunere autoritară, agresiune autoritară, antisubiectivitate, superstiție și stereotipuri, putere și încăpățănare, destructivitate și cinism, proiectivitate, preocupare exagerată pentru problemele morale referitoare la sex. Pentru fiecare dimensiune au fost stabiliți indicatori specifici. Pe un continuum cu 7 trepte (de la -3 la +3), persoanele testate își exprimă acordul sau dezacordul cu enunțurile (indicatorii) din structura scalei. În final, se calculează scorul total, pe baza căruia se determină tipul de personalitate. De exemplu, enunțul: "O persoană care are comportamente și obiceiuri rele și o educație proastă cu greu se poate aștepta să fie acceptată de oamenii decenti" reprezintă un indicator în cadrul dimensiunii "convenționalism". Cei care se declară total de acord cu acest enunț probabil că aparțin tipului de personalitate autoritară. Probabilitatea devine mult mai mare dacă respectiva persoană posedă și indicatorii celorlalte dimensiuni (dacă sunt de acord cu enunțurile): "Supunerea și respectul față de autoritate sunt cele mai importante virtuți pe care copiii trebuie să și le însușească" (supunerea autoritară). "Homosexualitatea reprezintă o formă gravă de delicvență și trebuie pedepsită cu severitate" (preocuparea exagerată pentru problemele morale legate de sex) ș.a.m.d.

Specialiștii apreciază ca Scala F poate măsura în ansamblu autoritarismul ca sindrom al atitudinilor care predispun la acceptarea ideologiei fasciste, extremiste, antidemocratice. Personalitatea autoritară este marcată de prejudecăți, față de grupurile minoritare, de antisemitism și etnocentrism. (Chelcea, 2001)

Oricare ar fi problema sociologică ce se impune sau ipoteza pe care trebuie să o demonstrăm, aceasta trebuie confruntată întotdeauna cu problema construirii variabilelor, adică a traducerii conceptelor și noțiunilor în operații de cercetare definite.

Așadar, este vorba de a trece de la definiția abstractă sau de la conotația intuitivă la noțiuni psihosociologice (“individualism”, “solidaritate familială”, etc.) după criterii care să permită definirea unei clasificări a acestor variabile.

După P.Lazarsfeld (1965) traducerea conceptelor în indici presupune parcurgerea a patru etape descrise:

a) *reprezentarea figurată a conceptului;*

b) *specificarea conceptului* (adică a analiza “componentele” conceptului denumite de Lazarsfeld “dimensiuni” sau “aspecte” și care se pot deduce atât analitic din conceptul general, cât și empiric, din structura intercorelațiilor lor. Indiferent de modul de deducție, conceptul corespunde, în general, unui ansamblu complex de fenomene și nu unui fenomen simplu și direct observabil);

c) *alegerea indicatorilor.* Relația între fiecare indicator și conceptul fundamental fiind definită în termeni de probabilitate și nu de certitudine, este indispensabilă utilizarea unui număr cât mai mare posibil de indicatori;

d) *construirea indicilor* (respectiv sinteza datelor primare obținute în etapele precedente);

Vom detalia – în cele ce urmează - procesul de operaționalizare. Înțelegem prin indicatori în cercetarea empirică socio-umană acele semne observabile și măsurabile cu ajutorul cărora pot fi caracterizate unitățile sociale și calitățile lor (S.Chelcea, 2001). Scopul folosirii indicatorilor definiționali utilizați în operaționalizarea conceptelor îl reprezintă determinarea sau specificarea probabilităților sau corelației dintre indicator și indicat, în vederea reținerii în cercetările socio-umane empirice doar a acelor indicatori ce corelează puternic cu indicatul.

Determinarea puterii de discriminare a indicatorilor definiționali reprezintă, de asemenea, o importantă problemă în operaționalizarea conceptelor. Aceasta presupune examinarea relației statistice dintre indicator și indicat. Ștefan Novak (1972) apreciază că există trei genuri distincte de putere de discriminare a

indicatorului: puterea de respingere, puterea de conținere și puterea de discriminare.

Puterea de respingere este proprietatea unui indicator de a lăsa în afara sferei lui toate unitățile sociale care nu posedă indicatul. De exemplu, “a fi proprietarul unei vile” este un indicator cu o putere de respingere mai mare decât indicatorul “a fi proprietarul unui autoturism”, dacă avem în vedere indicatorul “bunăstare materială”. Probabilitatea ca între persoanele care au indicatorul (vilă proprietate), dar nu se caracterizează prin “bunăstare materială” (indicatul) este foarte mică. În afara indicatorului sunt cuprinse aproape toate unitățile sociale caracterizate prin respectivul indicat. Probabilitatea apariției concomitente a indicatorului și a indicatului tinde spre 1. În cercetările socio-umane concrete se urmărește maximizarea acestei probabilități.

Puterea de conținere reflectă capacitatea indicatorului de a reține în cadrul distins de el toate elementele ce se caracterizează prin posedarea indicatorului. Indicatorul “a fi proprietarul unui autoturism” pentru indicatul “bunăstare materială” are o putere de conținere mai mare decât indicatorul “a fi proprietarul unei vile”. În sfera indicatorului cu o putere de conținere mai mare intră și elementele care nu conțin indicatul dat. Concret: vor fi persoane care au automobil proprietate personală, dar nu beneficiază de bunăstare materială (de exemplu, persoane care au câștigat un autoturism la concursurile ce se organizează).

În stabilirea indicatorilor definiționali vom căuta maximizarea atât a puterii de conținere, cât și a puterii de respingere, astfel încât corelația dintre indicator și indicat să tindă spre 1 (când utilizăm pentru definiția operațională un singur indicator).

În astfel de situații vorbim despre puterea de discriminare a indicatorului. De regulă, însă, când definim operațional un termen utilizăm nu unul, ci mai mulți indicatori. (Chelcea, 2001)

În stabilirea setului de indicatori pentru operaționalizarea conceptelor, facem apel la următoarele tipuri: indicatori expresivi (Ie) ce au o legătura mai slabă cu indicatul (de exemplu, avem indicatul autoritarism și drept indicatori expresivi

alegem supunerea și respectul față de autoritate ca fiind cele mai importante virtuți pe care copiii trebuie să și le însușească) sau indicatori predictivi (Ip), respectiv acei indicatori care au o legătură mai puternică cu indicatul.

Referindu-se la “personalitatea autoritară”, Paul F. Lazarsfeld (1965) aprecia că indicatorul “Supunerea și respectul față de autoritate sunt cele mai importante virtuți pe care copiii trebuie să și le însușească” este de tip expresiv, în timp ce indicatorul “Majoritatea oamenilor nu își dau seama cât de mult este dirijată viața noastră de comploturile urzite de politicieni” este de tip predictiv. Acești indicatori incluși în Scala F au o legătură mai slabă (indicatorii expresivi) sau mai puternică (indicatorii predictivi) cu indicatul.

Persoanele care acceptă ca “Supunerea și respectul față de autoritate sunt cele mai importante virtuți pe care copiii trebuie să și le însușească” au o probabilitate mai redusă de a fi de tip autoritar decât persoanele care sunt de acord că “Majoritatea oamenilor nu își dau seama cât de mult este dirijată viața noastră de comploturile urzite de politicieni”. Aceasta a doua categorie de persoane se caracterizează foarte probabil prin antisemitism, având atitudini antidemocratice. Totdeauna trebuie să facem apel atât la indicatorii expresivi, cât și la indicatorii predictivi. Dacă vrem de exemplu, să studiem coeziunea grupului, luăm ca indicatori expresivi răspunsurile la întrebările de genul: “Vă place grupul din care faceți parte?”, “Vă face plăcere activitatea grupului dumneavoastră?” ș.a.m.d., dar vom avea grija să introducem și indicatori predictivi, precum: “Intenționați să părăsiți grupul din care faceți parte?”, “În ce condiții ați părăsi grupul dumneavoastră?” (S.Chelcea, 2001)

În concluzie, ca strategie a alegerii indicatorilor definiționali trebuie să fie avute în vedere pe de o parte maximizarea puterii de discriminare și pe de altă parte minimizarea spațiului de nedeterminare în contextul social concret.

Totodată, pentru strategia alegerii indicatorilor (știut fiind că, în timp, se produce o deplasare a semnificației lor) este important ca analistul să țină seama atât de contextul social în care se desfășoară cercetarea, cât și de manipulabilitatea

indicatorilor (dacă sunt direct observabili sau dacă nu cumva generează probleme de natură să compromită investigația).

De exemplu, deși indicatorul I_1 "îmbrăcămintea unei persoane" are putere de discriminare mai mare decât a indicatorului I_2 "mobilarea locuinței", totuși când "ne referim la indicatul status social, optez pentru I_1 , pentru ca e mai ușor observabil" (Chelcea, 2001).

Indicele este definit ca fiind "variabila unidimensională cu r valori pe care sunt orientate v clase de posibile combinații de caracteristici dintr-un spațiu de atribute multidimensional". (Mayntz, 1969, apud Chelcea, 2001)

Proiectarea indicelui, subliniază Chelcea, nu trebuie să fie o operație mecanică de însumare a valorilor acordate indicatorilor, ci opera unui travaliu intelectual ce presupune : fixarea condițiilor în care indicele trebuie să ia valori extreme, normalizarea intervalului de variație precum și precizarea condițiilor ce determină ordinea valorilor în interiorul intervalului de variație.

Metodă, tehnică, instrument de cercetare

Prin „**metodă**” (gr. *Methodos* = cale, mijloc, mod de expunere), ca și în celelalte științe și în filosofie, se înțelege modul de cercetare, sistemul de reguli și principii de cunoaștere și de transformare a realității obiective. Metoda reprezintă – așa cum se precizează în Dicționar de filozofie (apud Chelcea, 2001)– „aspectul teoretic cel mai activ al științei, care jalonează calea dobândirii de cunoștințe noi”. Gândirea metodică asigură coerența logică internă și concordanța imaginilor noastre mintale cu realitatea obiectivă.

În științele socioumane, termenul de „metodă” se utilizează în accepțiuni foarte variate, fiindu-l asociate când un sens prea larg, când unul prea îngust. Se vorbește astfel de metoda statistică, istorico-comparativă, dialectică, experimentală, dar și de metoda cazului, convorbirii, celor mai mici pătrate etc. Unii specialiști au remarcat faptul că în științele socio-umane noțiunea de „metodă” este ambiguă. Se utilizează când la singular (metoda comparativă, metoda

stimulilor constanți etc.), când la plural (metode de culegere a datelor, de prelucrare a informațiilor). Există foarte multe clasificări ale metodelor după diverse criterii.

Astfel, după criteriul **temporal**, se deosebesc:

- metode transversale, urmărind descoperirea relațiilor între laturile, aspectele, fenomenele și procesele socioumane la un moment dat (observația, ancheta, testele psihologice și sociometrice etc.);
- metodele longitudinale, studiind evoluția fenomenelor în timp (biografia, studiul de caz, studiile panel etc.).

După **reactivitate** – adică după **gradul de intervenție a cercetătorului asupra obiectului de studiu** metodele sunt:

- experimentale – în care cercetătorul intervine provocând producerea fenomenelor (experimentul sociologic, psihologic);
- cvasiexperimentale (ancheta, sondajul de opinie, biografia socială provocată etc.);
- metode de observație – în care cercetătorul nu trebuie să producă vreo modificare a comportamentelor sau situațiilor studiate (studiul documentelor sociale, observația și altele).

Metodele în științele socio-umane mai pot fi clasificate și **după numărul unităților sociale luate în studiu**:

- metode statistice, desemnând investigarea unui număr mare de unități sociale (anchetele socio-demografice, sondajele de opinie, analizele matematico-statistice);
- metode cazuistice, semnificând studiul integral al câtorva persoane, chiar a unei singure persoane sau fenomene socioumane (biografia, studiul de caz, monografia sociologică etc.).

După **locul ocupat în procesul investigației empirice**, metodele pot fi:

- de culegere a informațiilor (înregistrarea statistică, studiul de teren, ancheta etc.);
- de prelucrare a informațiilor (metode cantitative, metode calitative);
- de interpretare a datelor cercetării (metode comparative, interpretative etc.).

După ***criteriul funcției îndeplinite în procesul cercetării*** putem vorbi de:

- a) metode de proiectare a cercetării (eșantionarea, operaționalizarea conceptelor etc.);
- b) metode de recoltare a datelor (interviul, chestionarul, documentarea etc.);
- c) metode de analiză și interpretare (scalarea, analiza factorială, comparația, analiza de conținut etc.).

De-a lungul expunerilor noastre vom folosi cu precădere și ne vom raporta la clasificarea metodelor și tehnicilor de ***cercetare în funcție de nivelul de acces la instanțele sistemului psihic***. Din această perspectivă, putem vorbi de:

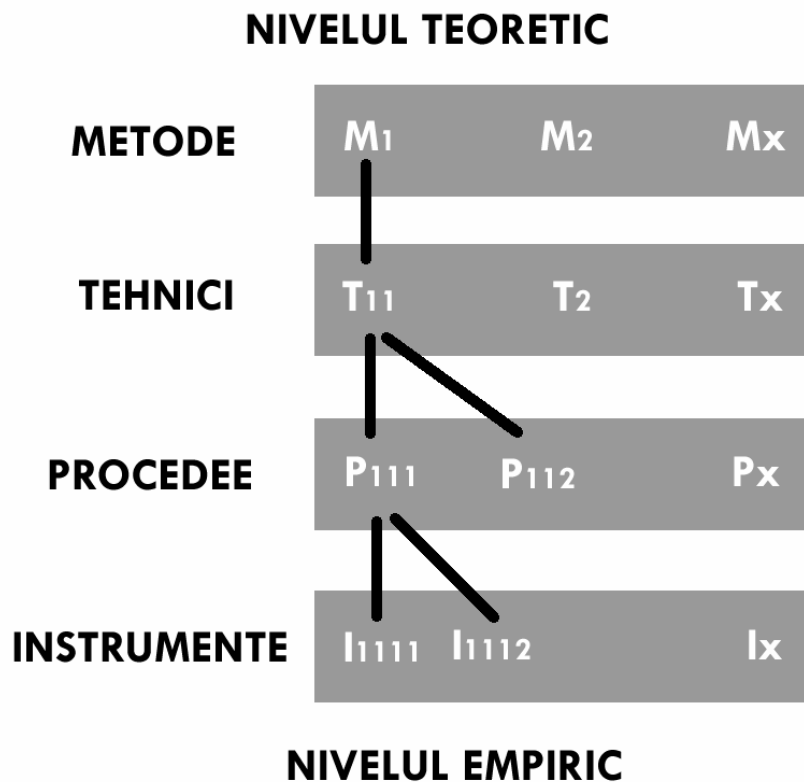
- metode care vizează planul conștient și care se adresează cu precădere acestei instanțe (metoda anchetei pe bază de chestionar sau interviu structurat; metoda observației directe etc.)
- metode care vizează nivelul inconștientului (personal și colectiv) și care au ca obiectiv obținerea de informații la care subiectul nu are acces direct, nemijlocit și conștient (metoda anchetei pe bază de interviu clinic de profunzime sau interviu de tip analitic, metoda experimentului asociativ-verbal, observația participativă și analiza actelor ratate etc.)
- metode care vizează planul transpersonal și care urmărește obținerea de informații de la nivelul sinelui integral (metoda experimentală de tip transanalitic, metoda experimentală a călătoriei șamanice, a respirației holotropice etc.)

Trebuie precizat faptul că acest tip de clasificare se face în principal din rațiuni de ordin didactic și că – în practica de cercetare – aceste metode și tehnici sunt folosite într-un mod mai degrabă eclectic. Totodată, trebuie remarcat faptul că, accesul la o anumită instanță a sistemului psihic, presupune invariabil și accesarea celorlalte instanțe și aceasta datorită faptului că psihicul uman este un tot integral sistemic, fiecare nivel comunicând și reacționând cu celelalte niveluri în permanență. Spre exemplu, deși interviul de tip analitic își propune să acceseze și să releveze informații de la nivelul inconștient al persoanei, calea de acces este cu precădere una conștientă, relația – ca schimb direct de informații - dintre interviuat și interviuator, dintre analizat și analist fiind una conștientă.

Termenul de “**tehnică**” (gr. *Tekne* = procedeu, viclesug) desemnează „ansamblul de prescripții metodologice (reguli, procedee) pentru o acțiune eficientă, atât în sfera producției materiale, cât și în sfera producției spirituale (tehnici de cunoaștere, de calcul, de creație), precum și în cadrul altor acțiuni umane (tehnici de luptă, sportive)” (Dictionar de filosofie). Orice metodă de cercetare poate conține una sau mai multe tehnici, care – la rândul lor – pot fi folosite prin aplicarea unor instrumente de cercetare. În fapt, de multe ori, nu se face o distincție foarte clară între tehnică, instrument și procedeu de cercetare.

Septimiu Chelcea susține că “tehnicile de cercetare, subsumate metodelor se referă la demersul operațional al abordării fenomenelor de studiu. Astfel, dacă ancheta reprezintă o metodă, chestionarul apare ca tehnică, modul de aplicare – de exemplu, prin autoadministrare – ca un procedeu, iar lista propriu-zisă de întrebări (chestionarul ipărit) ca instrument de investigare”.

Așadar, **procedeul** reprezintă modalitatea concretă prin care este aplicat și/sau administrat un instrument de cercetare. Spre exemplu, există interviuri aplicate telefonic, față-în-față sau administrate online. Procedeul este dependent de specificul tehnicii de cercetare. O observație participativă – chiar prin natura sa – nu poate fi făcută decât “participând”, cercetătorul fiind prezent nemijlocit în mediul în care se află subiectul sau subiecții studiului și, de aceea, numărul de procedee de desfășurare a observației nu este foarte mare.

Conceptul de metodologie

Metodologie (gr. *Methodos* + *Logos*) înseamnă - din punct de vedere etimologic - “știința metodelor”.

R. Mucchielli definea conceptul de metodologie ca “totalitatea metodelor utilizate de o știință”, iar Mărginean susține că este „o disciplină generală în care se dezvoltă modalitățile de realizare a cunoașterii științifice și privește ansamblul elementelor care intervin în cercetarea vieții sociale”.

Inițial prin metodologie s-a înțeles doar logica cercetării dar în prezent există tendința ca metodologia să fie înțeleasă ca o ramură a filosofiei, strâns legată de epistemologie, deși încă nu se poate vorbi despre o metodologie generală. Așadar, într-o accepție extinsă metodologia este definită ca un domeniu al epistemologiei, realizându-se astfel o evaluare filosofică a tehnicilor precum și a aspectelor conceptuale, teoretice și de cercetare ale cunoașterii, iar într-o accepție restrânsă metodologia se referă doar „la tehnicile și strategiile angajate în manipularea

datelor, fără a se pune problemele validității și ale adecvării cercetării”. (D.Jary, J.Jary, apud Chelcea, 2001)

Există doar metodologii particulare, cum este și metodologia cercetării psihologice, astfel încât fiecare ramură științifică și disciplină particulară dispune de o metodologie proprie.

Astfel putem vorbi de o metodologie juridică, iar Nicolae Popa arată că aceasta reprezintă un sistem al acelor factori de relativă invarianță într-un număr suficient de mare de metode, factori ce au ca obiect raporturile, legăturile, relațiile ce se stabilesc între diferite metode în procesul cunoașterii fenomenului juridic. Factorii de relativă invarianță într-un număr suficient de mare de metode sunt, în acest caz, principiile, normele sau criteriile metodologice, ele formând conținutul metodologiei juridice.

Deasemenea, în pedagogie se vorbește de o metodologie didactică și ea semnifică ansamblul metodelor și procedeele utilizate în procesul de instruire având la bază o concepție unitară cu privire la actul de predare-învățare, principiile și legile care-l guvernează.

Metodologia cercetării științifice economice este o parte a științei economice și poate fi definită ca un ansamblu de principii, de etape și faze, de metode, tehnici și instrumente de investigare și cunoaștere științifică a fenomenelor economice.

Așadar, metodologia reprezintă **știința integrată a metodelor**, Caude considerând metoda ca fiind “demersul rațional al spiritului pentru descoperirea adevărului sau rezolvarea unei probleme”

Septimiu Chelcea consideră că metodologia în științele psihosociale are două laturi: analiza critică a activității de cercetare și formularea unor propuneri pentru perfecționarea acestei activități.

Paul Lazarsfeld (1959) considera că metodologia are șase teme principale:

- delimitarea obiectului de studiu în cercetările empirice;
- analiza conceptelor;
- analiza metodelor și tehnicilor de cercetare;
- analiza raportului dintre metodele și tehnicile utilizate;

- stematizarea datelor obținute în cercetarea empirică;
- formalizarea raționamentelor.

După cum arătam, cunoașterea științifică actuală reprezintă un decupaj al realității. Pelletier și Gablot arată cum „încă Platon compara cunoașterea cu disecția unui animal: după el, un bun dialectician găsește articulațiile, iar unul prost osul: însă orice cunoaștere rămîne un decupaj”, iar cercetătorul trebuie să procedeze ca „un doctor perspicace care lasă la o parte zece fapte secundare și reține pentru studiu și diagnostic un simptom hotărîtor”. Chelcea crede că acest decupaj este necesar, în investigațiile psihosociale, pentru că nu toate elementele structurii și acțiunii umane se situează pe același plan și că nu toate au o contribuție egală la explicarea fenomenelor. Analiza conceptelor este necesară pentru că multe din cuvintele și expresiile folosite în practica de cercetare aparțin și limbajului comun, iar multe dintre ele au înțelesuri multiple. Spre exemplu, termenul de „ideologie” are peste 150 de accepțiuni, iar cel de „cultură” peste 250 de înțelesuri oarecum diferite. În acest context este absolut necesar ca termenii folosiți să fie clarificați și corect definiți în activitatea de cercetare, această sarcină a metodologiei fiind probabil cea mai veche.

Deasemenea, metodologia trebuie să aibă în vedere analiza metodelor și tehnicilor, precum și standardizarea și relaționarea lor eficientă, cu scopul de a ajunge la un nivel de abstractizare necesar pentru eliminarea distorsiunilor, a adecvării la obiectul de studiu și pentru asigurării reprezentativității concluziilor cercetării.

Luând ca punct de plecare căile de producere a cunoașterii în științele sociale comparativ cu cele din științele naturii, Mircea Flonta (1981) evidențiază două orientări metodologice dominante în științele sociale. *Monismul metodologic* reprezintă, după Flonta, poziția celor care afirmă unitatea metodei științei și necesitatea de a orienta cercetarea în științele sociale după criteriile de raționalitate și științificitate degajate prin analiza metodei științelor teoretice ale naturii. La polul opus se situează *dualismul metodologic*, respectiv poziția acelor analiști care susțin autonomia metodologică a disciplinelor sociale și istorice.

În funcție de modelul teoretic general aplicat în vederea explicării vieții sociale, C.Zamfir (1979) considera că analiza societății se poate face abordând, fie o strategie idealistă, fie o strategie materialistă.

Lazăr Vlăsceanu (1982) distinge tot în funcție de modelul teoretic general aplicat pentru explicarea vieții sociale, două practici metodologice complementare : cea obiectivă și, respectiv, practica metodologică interpretativă.

În cadrul practicii *metodologice obiective* se urmărește dezvoltarea sociologiei după modelul științelor naturii : faptele și fenomenele sunt considerate ca *obiecte* și sunt explicate prin alte fapte sau fenomene sociale. Conceptele epistemologice principale ale poziției metodologice obiective sunt *explicația* și *predicția* bazate pe analiza factorilor determinativi sau a cauzelor. Deși unitară la nivelul celor mai generale principii, practica metodologică „obiectivă” a evoluat de la pozitivism la operaționalism apoi la empirism, ca apoi să se consacre sub forma analizei structurale, analizei funcționale sau a analizei sistemice a socialului.

În practica *metodologică interpretativă* „se pune accentul pe specificul subiectiv ireductibil al faptelor sociale, ceea ce implică necesitatea concentrării analizelor asupra semnificațiilor investite și vehiculate de actorii sociali în interacțiunile și situațiile lor sociale” (L.Vlăsceanu, 1982). Conceptele epistemologice principale sunt *înțelegerea* și *interpretarea* semnificațiilor subiective ale comportamentelor situaționale, prin considerarea scopurilor și motivelor acțiunii. Practica metodologică interpretativă, formulată de filosofia socială neokantiană și dezvoltată de sociologia interpretativă a lui Max Weber, a evoluat către interacționism simbolic (G.H.Mead, anii '30), sociologie fenomenologică (A.Schutz, anii '50) și etnometodologie (H.Garfinkel, anii '60).

Donald S. Tull realizează o clasificare a practicilor folosite de diverși cercetători după criteriul publicității (explicitării) metodelor de cercetare și vorbește de conturarea a trei practici diferite de cercetare: metoda obiectivistă, metoda subiectivistă, și metoda fenomenologică.

Metoda obiectivistă își propune testarea ipotezelor utilizând proceduri statistice explicite (publice) și teste ce pot fi repetate de alți cercetători.

Metoda subiectivistă realizează de asemenea testarea ipotezelor, dar este mai puțin riguroasă în ceea ce privește independența cercetătorului și explicitarea procedurilor.

Metoda fenomenologică respinge complet testarea ipotezelor și explicitarea premiselor afirmând faptul că cercetarea nu poate fi absolut independentă; un obiect poate fi văzut doar de un subiect, ca atare orice metodă de cercetare este subiectivă și particulară.

Pentru desfășurarea cu succes a cercetărilor empirice referitoare la comportamentele colective și individuale, trebuie luate în considerare patru principii (Chelcea, 2001):

1. *Principiul unității teoretic-empiric* (cu alte cuvinte, cercetarea observațională, directă, trebuie să confere valoare de adevăr intuiției teoretice : un exemplu este acela al descoperirii planetei Neptun, intuită teoretic (în 1843 și 1846) a exista cu mult timp înainte de descoperirea ei practică).

2. *Principiul unității înțelegere-explicație* pleacă de la constatarea că, numai cunoașterea intuitivă a socialului nu este suficientă, ea putând conduce la rezultate eronate. Acest principiu pune în discuție relația dintre subiectul și obiectul cunoașterii în științele sociale și comportamentale. R.Boudon subliniază că „metoda comprehensivă, singură, nu este suficientă în cercetarea sociologică, dar ea își are aplicabilitate în științele socio-umane, valabilitatea ei variind de la o cercetare la alta” (S.Chelcea, 2001)

3. *Principiul unității dintre cantitativ și calitativ* impune utilizarea *convergentă* a metodelor statistice și cazuistice, folosirea unor metode deopotrivă cantitative și calitative (de exemplu, analiza de conținut).

4. *Principiul unității judecăți constatative-judecăți evaluative* presupune angajarea morală a cercetătorului în sprijinul valorilor înalt-umaniste și a idealurilor naționale.

I.Mărginean (2000) concepe metodologia de cercetare pe câteva mari componente, respectiv :

a) Componenta teoretică. Este componenta teoriei referențiale și a normativității metodologice care să îndeplinească rolul de ghid al cercetării (prin sistemul conceptual specific) cât și în fazele de realizare și finalizare (interpretare, explicare, comunicare a rezultatelor).

În ceea ce privește normativitatea metodologică ea constituie un „set de reguli ale unei bune cercetări... fiind destinată să realizeze un inventar de probleme ce trebuie rezolvate în efectuarea unei cercetări, precum și ca proceduri de rezolvare, respectiv cum să acționeze” (Mărginean, 2000). Prin conceperea normativității metodologice se lasă o largă libertate cercetătorului pentru a decide cum să realizeze o cercetare. Există însă o singură condiție: să respecte codul deontologic profesional de efectuare a cercetărilor, ceea ce presupune calificare adecvată, corectitudine și obiectivitate.

b) Componenta metodică. Este componenta metodelor, tehnicilor, procedeelelor și instrumentelor de lucru, precum și a strategiilor de cercetare socială.

c) Componenta de natură epistemologică. Este componenta de evaluare a rezultatelor cercetării și a construcției teoretice, în ultimă instanță de certificare a statutului științific al sociologiei.

Paradigma si teorie

Termenul de *teorie* suportă o varietate de sensuri care au făcut obiectul unor dezbateri intense de-a lungul timpului.

Robert Merton consideră că se poate vorbi de o *teorie* în sens strict atunci când o propoziție:

1. este dedusă dintr-o mulțime de propoziții fundamentale;
2. se demonstrează concordanța ei cu observația.

Dacă o propoziție se bazează doar pe observația unor cazuri particulare, atunci despre aceasta propoziție se spune că este **empirică**, iar o generalizare este denumită empirică dacă propoziția în cauză denotă clase de elemente. Pentru ca această propoziție să devină **teoretică** ea trebuie să poată fi dedusă dintr-un set

de propoziții fundamentale apriori. O teorie realizează conceptualizarea cazurilor particulare observate astfel încât teoria apare sub forma unor relații între concepte abstracte implicate.

Concordanța cu observația înseamnă verificarea empirică adică prin experiență a propoziției deduse din teorie. Karl Popper a arătat că operația de verificare nu are nici un sens și că o teorie nu poate fi niciodată complet verificată, întrucât se poate demonstra cel mult concordanța unei teorii cu anumite observații particulare și nu concordanța ei cu realitatea în totalitate. Verificarea concordanței cu realitatea sau inferența de la cazurile particulare la toate cazurile posibile ar presupune un număr indefinit de operații, astfel încât în viziunea lui Popper demersul științific nu ar consta deci în confirmarea teoriilor, ci în infirmarea lor. De aceea, singura modalitate de care dispune omul de știință pentru a supune teoria la proba realității constă în a o construi astfel încât să fie falsificabilă, adică să poată fi respinsă de către natură. Se poate afirma cu certitudine doar falsitatea unei teorii, dar niciodată nu se poate spune cu certitudine că o teorie este adevărată.

Robert Merton identifică șapte accepțiuni diferite ale termenului de *teorie*:

1. metodologie;
2. idei directoare;
3. analiza conceptelor;
4. interpretări postafctum;
5. generalizări empirice;
6. teorie;
7. derivare și codificare.

Se consideră că obiectivul cercetării științifice îl constituie **elaborarea de inferențe** (G. King, R. Keohane și S. Verba). Inferența este procesul logic prin care se ajunge la cunoașterea fenomenelor care nu pot fi accesate direct – și care reprezintă materialul de bază pentru cercetări, teorii și ipoteze - pe baza unor date și informații aflate la îndemâna cercetătorului.

Inferența este de două feluri: inferența descriptivă și inferența cauzală.

Inferența descriptivă presupune formularea de propoziții despre fenomene ce nu au fost direct observate pe baza unui set de observații particulare. De exemplu, formularea de propoziții privind conduita oamenilor într-o anumită situație psihosocială prin studierea unui eșantion reprezentativ este o astfel de inferență descriptivă. Practic este vorba de o estimare și de o încercare de descriere a conduitelor unei întregi populații, pornind de la o parte – mai mult sau mai puțin reprezentativă – a respectivei populații.

Inferența cauzală caută să explice variația unui fenomen psiho-social prin variația altui fenomen psiho-social, această covariație fiind testată empiric. Iar pentru a fi considerată corectă din punct de vedere științific, inferența cauzală trebuie să fie implicată de un set de propoziții fundamentale.

Inferențele cauzale și includerea lor în teorii reprezintă obiectivul prin excelență al cercetării științifice, însă nu toate studiile urmăresc formularea de teorii, unele având în vedere doar generalizările empirice sau inferențele descriptive.

Atunci când ne referim la termenul de *paradigmă* putem vorbi de două sensuri principale ale acestuia:

1. set de concepte, propoziții, metode de investigație cu un pronunțat caracter normativ, dezvoltat pentru a ghida cercetarea într-un anumit domeniu specificat;
2. totalitatea realizărilor dintr-un domeniu disciplinar, larg acceptate de către comunitatea științifică respectivă sau de către specialiștii în respectivul domeniu, care oferă modelul problemelor de cercetare și a soluțiilor explorate (acest sens a fost lansat de Thomas Kuhn).

În principal, putem vorbi de două sensuri ale noțiunii de teorie:

- în sens restrâns, ca fiind un sistem ipotetico-deductiv de propoziții;
- în sens larg, pe lângă accepțiunea teoriei în sens restrâns, luăm în

considerație și trei categorii de paradigme:

- a) paradigme teoretice sau analogice

Sunt paradigme dezvoltate într-un sector al realității și aplicate prin analogie altor sectoare. Spre exemplu, în sociologie există o teorie sociologică a migrațiilor prin analogie cu mecanica newtoniană.

b) paradigmele formale.

Acestea sunt sisteme de propoziții care nu se referă la niciun conținut particular.

Paradigmele formale orientează cercetarea și analiza, prefigurând forma sintactică în care apar propozițiile explicative. Raportul dintre aceste paradigme și “explicarea” fenomenelor este unul de subsumare. Ca exemplu în acest sens, putem face referire la *paradigma funcțională a teoriei analizei cauzale*.

c) paradigme conceptuale

reprezintă sisteme de concepție care prefigurează vocabularul în care vor fi exprimate propozițiile explicative. Aceste explicații nu derivă nici dintr-o paradigmă teoretică, nici dintr-una formală, ci dintr-un cadru de referință având structura unui sistem de concepte

Polisemia termenului de teorie în științele psihosociale rezultă în mare măsură din faptul că situațiile logice pe care le întâlnesc aceste discipline atunci când își propun să explice unul sau altul din fenomenele psihosociale sunt extrem de diverse și nu pot fi reduse întotdeauna la modelul epistemologic al științelor naturii, astfel încât activitatea teoretică ia forme diferite în funcție de context.

Astfel, progresul științific pare să ia adesea forma:

- generalizării unei paradigme (ca exemplu, putem vorbi de teoria jocurilor plecând de la paradigma teoriei economice);
- transmutării unei paradigme conceptuale în paradigmă formală (spre exemplu, fonologia structurală);
- transmutării unei paradigme analogice în paradigmă formală (spre exemplu, funcționalismul);
- introducerii de noi paradigme sau a criticii paradigmelor existente (ca spre exemplu, înlocuirea paradigmei behavioriste de tip Stimul -> Răspuns cu paradigma acțiunii);

În științele psihosociale transformarea paradigmelor elementare (conceptuale) în paradigme complexe (formale și analogice), pentru ca mai apoi acestea să devină teorii propriu-zise se face mai greu și nu este un proces foarte facil.

Construirea teoriilor

Există două metode de construcție teoretică în funcție de raportul stabilit între teorie și cercetarea empirică:

- metoda deductivă pornște de la teorii deja existente mai generale și formulează explicații pentru fenomenele sociale observate ce prezintă un grad mai scăzut de generalitate;
- metoda inductivă presupune pornirea de la cercetarea empirică și încercarea de a găsi, prin generalizare și abstractizare, numitorul comun al fenomenelor observate.

Ambele metode presupun asumarea unor principii teoretice preliminare ce ghidează formularea metodei de investigare empirică. Nu există astfel cercetare empirică complet detașată de supoziții teoretice. Cercetările care și-au propus acest lucru (empirismul) au eșuat în explicitarea acestor principii, dar nu a reușit nicidecum detașarea completă a investigării empirice de supoziții teoretice.

Metoda deductivă

Construirea teoriilor se poate realiza pe cale deductivă în felul următor: pornindu-se de la teorii existente ce stabilesc relații între concepte generale și abstracte, se formulează noi concepte și teorii cu grad de generalitate mai redus; aceste teorii implică apoi formularea de ipoteze, testarea acestora și validarea teoriei. Iată care sunt etapele unui demers de acest tip:

1. Identificarea și denumirea temei.
2. Specificarea universului psihosocial de referință al teoriei (nivelul sau instanța psihică, componentele modale ale vieții psihice, populația sau segmentul social).
3. Identificarea și specificarea conceptelor și variabilelor care compun teoria.
4. Formularea de propoziții cunoscute privind relațiile între aceste variabile.
5. Raționamentul logic de la aceste propoziții la tema în discuție.

Metoda inductivă

Presupune construirea teoriei de la observarea aspectelor realității psihosociale încercând să descopere pattern-uri (regularități, uniformități). Cercetarea clinică, cercetarea de teren – adică observarea directă a fenomenelor și manifestărilor – reprezintă surse de construcție teroretică inductivă.

Iată care sunt etapele unei astfel de abordări:

1. Identificarea și denumirea temei.
2. Specificarea universului psihosocial de referință al teoriei (nivelul sau instanța psihică, componentele modale ale vieții psihice, populația sau segmentul social).
3. Observarea directă a unui eșantion din populație, a unui număr de conduite psihosociale, a unui set de manifestări clinice etc.
4. Identificarea regularităților și a patternurilor.
5. Identificarea numitorului comun pentru aceste regularități.
6. Conceptualizarea și teoretizarea.

Ipoteza si validitatea ipotezelor

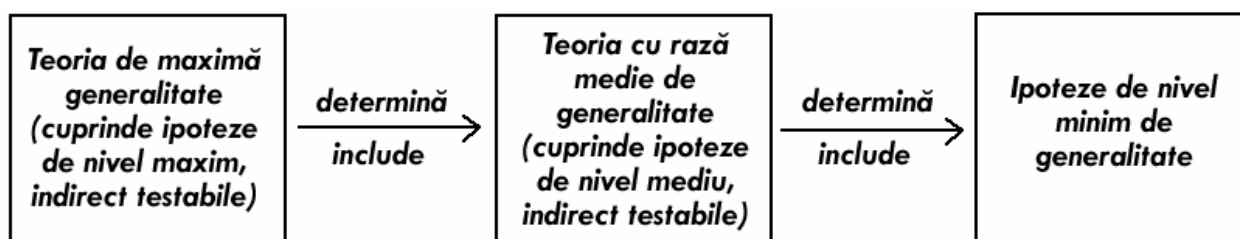
S.Chelcea identifică trei condiții pe care trebuie să le îndeplinească un enunț pentru a deveni ipoteză: “În primul rând, enunțul trebuie să fie *testabil* astfel încât ipotezele să poată fi confirmate sau infirmate. În al doilea rând, ipoteza trebuie să fie o explicație plauzibilă ce urmează să fie verificată prin faptele de observație, ceea ce presupune ca ipoteza să aibă coerență internă (să nu conțină elemente contradictorii) și coerență externă (coerență ce provine din “acordul” cu cunoștințele verificate anterior). În al treilea rând, ipoteza trebuie să aibă un conținut reflectoriu, adică să reflecte realitatea obiectivă, să fie enunțuri cu caracter de probabilitate referitoare la esența, intercondiționarea și cauzalitatea faptelor, fenomenelor și proceselor sociale” (2001).

I.Mărginean (2000) distinge în științele socio-umane două categorii de ipoteze: teoria-ipotetica și ipotezele de cercetare.

- a) **Teoria-ipotetică** este definită ca "explicație ce ține efectiv locul unor teorii și este adoptată în domenii în care nu se poate ajunge la teorii veritabile prin ipoteze de cercetare verificabile". Teoria-ipotetică se bazează pe anumite raționamente, iar semnificația ei rezida exclusiv în puterea explicativă. Atât timp cât nu există o explicație mai bună în domeniul respectiv, teoria-ipotetica este menținută.
- b) **Ipotezele de cercetare** – subliniază I.Mărginean – pot fi situate la diferite niveluri de generalitate: *ipoteze teoretice sau generale* (ele propun interpretări noi faptelor și fenomenelor, sunt indirect testabile și delimitează ceea ce a fost numit "revoluțiile științifice") și *ipoteze empirice sau de lucru* (ele sunt testabile empiric și sunt vehiculate în cadrul "științei normale").

S.Chelcea (2001), evidențiază trei modalități de elaborare a ipotezelor:

1. Prima modalitate constă din deducerea ipotezelor din teorie. Citându-i pe R.Bogdan și A.Milcoveanu (1974), S.Chelcea subliniază: "Considerând teoria sociologica și, mai general, din științele socio-umane ca un sistem de ipoteze care au un nivel de maximă generalitate, se pot deduce ipoteze de nivel intermediar, cu raza medie de generalitate și din acestea, numeroase ipoteze de lucru testabile prin cercetările empirice" (S.Chelcea, 2001).

Deducerea ipotezelor din teorie

2. Experiența directă a cercetătorului reprezintă a doua modalitate de stabilire a ipotezelor în cercetările empirice. Cercetătorul, descoperă, prin intuiție, relații între faptele și fenomenele observate, apoi, prin observație, formulează ipotezele despre regularitatea probabilă a producerii relațiilor și a cauzalității fenomenelor și proceselor.

3. A treia metoda de obținere a ipotezelor o reprezintă analogia cu fenomenele din fizică, chimie, biologie.

“Una din cele mai fertile ipoteze privind rezistentă la persuasiune – ipoteza inoculării, formulată de W.J.McGuire (1964) – a fost stabilită prin analogie cu strategia medicală de sporire a rezistenței organismului la îmbolnăvire, prin vaccinare. Analog, subiecții expuși la o serie de argumente slabe, resping mai apoi argumentele puternice ale mesajelor contraatitudinale”. (Chelcea, 2001)

În legătură cu condițiile de validitate, S.Chelcea subliniază ca ipotezele trebuie să se fondeze pe fapte reale, să fie *verificabile* (să utilizeze concepte operaționale), să fie *specifice* (să nu se piardă în generalități) și să fie “cu adevărat *îndrăznețe*” (ipoteza îndrăzneată și riscantă face predicții despre fenomenele observabile încă necunoscute, are un grad mare de generalitate explicând fapte sociale noi, sau are un conținut bogat, mai mare decât ceea ce se știa despre domeniul la care se referă). (Chelcea, 2001)

Totodată, ipotezele trebuie să fie formulate atât în termenii “*dacă... atunci...*” (M.Grawitz, 1972), cât și în termenii “*cu cât... cu atât...*” (Chelcea, 2001).

De asemenea se consideră că elaborarea ipotezelor depinde atât de condițiile praxiologice și de nivelul de dezvoltare al științei, cât și de calitățile personale ale cercetătorului.

Proces, etape și strategii de cercetare

A.Giddens consideră că procesul de cercetare cuprinde următoarele etape principale (Giddens, 2001):

1. **Definirea problemei și alegerea temei de cercetare** se face fie prin descoperirea lipsurilor din literatura existentă, din dezbaterile teoretice sau prin observarea aspecte practice din domeniul psihosocial.
2. **Revizuirea dovezilor sau trecerea în revistă a bibliografiei** – în această fază cercetătorul trebuie să se familiarizeze cu cercetările existente referitoare la subiect.
3. **Clarificarea problemei prin formularea ipotezei.** Ce vrei să probezi? Care este relația dintre variabile? Dacă cercetarea se vrea eficientă, ipoteza trebuie să fie formulată în așa fel încât materialul faptic să ofere dovezi care, fie o vor susține, fie o vor infirma.
4. **Selectarea planului de cercetare** prin alegerea uneia sau a mai multor metode de cercetare. Alegerea depinde de obiectivele globale ale studiului, precum și de aspectele comportamentului ce urmează a fi analizat.
5. **Efectuarea cercetării** – prin aplicarea instrumentelor și derularea tehnicilor de cercetare se realizează strângerea datelor și înregistrarea informațiilor.
6. **Interpretarea rezultatelor** – centralizarea, prelucrarea datelor adunate și interpretarea acestora.
7. **Raportarea descoperirilor prin redactarea raportului de cercetare** prin care se oferă informații referitoare la natura cercetării și prin care se justifică concluziile rezultate. Uneori, rapoarte indică și întrebările la care nu s-au dat încă răspunsuri, sugerând astfel posibile cercetări ulterioare.

D. Miller (1991) elaborează trei modele de cercetare în funcție de natura problemei, scopul cercetării, teoria ghid și tehnicile adecvate:

- a) **Cercetarea fundamentală** (pură) are ca obiectiv obținerea de cunoștințe noi și dezvoltarea teoriei, iar metodologia sa are valoare generală .
- b) **Cercetarea aplicativă** este orientată spre analiza problemelor psihosociale și spre determinarea de soluții pentru rezolvare (contribuție la fundamentarea procesului decizional).
- c) **Cercetarea evaluativă** constă în determinarea efectelor diferitelor acțiuni întreprinse în plan psihosocial (evaluarea de impact și evaluarea normativă).

Totodată, I. Mărginean (2000) distinge între strategii *experimentale* și *neexperimentale*; strategii *comparative* și *noncomparative*; strategii *cu o singură metodă* sau *cu mai multe metode*; studii de caz (monografii) sau ale fenomenelor de masă; *longitudinale* sau *transversale*; *cu interacțiunea* cercetător-subiect (obtrusivă) și *fără interacțiune*; *interactivă* (se conferă un rol activ subiectului în definirea cercetării) și *noninteractivă*.

Unul dintre cele mai controversate și discutate subiecte din perspectiva strategiilor de cercetare psihosocială îl reprezintă raportul dintre cercetarea cantitativă și cea calitativă.

Petru Iluț (1997) arată că acest raport se realizează pe trei planuri: planul epistemologic, cel al strategiei metodologice, al metodelor preferate și cel al operațiilor concrete de culegere, prelucrare și prezentare a datelor. Astfel continuă Iluț în lucrarea sa *Abordarea calitativă a socio-umanului*, a orientare generală, cantitativul e subpozabil pozitivismului, care este modelul de cercetare în științele naturii. A. Comte, considerat părintele disciplinei, în *Cours de philosophie positive*, carte apărută în 1838, lansând termenul de "sociologie", îi oferă ca alternativă lingvistică pe cel de "fizică socială". Pledoaria filosofului francez arăta că abordarea societății este necesar a fi pusă sub semnul studiului pozitiv (exact) al faptelor, în spiritul și cu metodele identice sau analoage celor din științele naturii, dintre care fizica apărea a fi cea mai realizată. Era imperioasă trecerea de la

speculația pură despre om și societate, la cercetarea efectivă, la observație riguroasă, înregistrare, numărare și măsurare. Reacția de opoziție la pozitivismul disciplinelor socioumane nu s-a lăsat mult așteptată. Filosofii neokantieni germani de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în special W. Dilthey (1883-1911), operând tranșanta deosebire dintre “științele naturii” și “științele culturii” și ale “spiritului”, susțin că acestea din urmă nu se pot baza pe metodele consacrate în studiul naturii, întrucât social-culturalul și istoria sa sunt de o altă esență: el este produsul subiectivității umane, al motivațiilor și intențiilor oamenilor concreți, al spiritului în general. Cunoașterea socioumanului nu are nici o șansă de izbândă prin explicația rece, obiectivă, din exterior, ci doar prin înțelegerea subiectivității umane ce stă în spatele faptelor exterioare. S-a născut astfel contrapunerea “înțelegerii” sau “comprehensiunii” - ca metodă proprie disciplinelor ce vizează realitatea socioumană - cu “explicația”, valabilă doar în științele naturii.

În cadrul explicației, cercetătorul, aplicând principiile pozitivistice ale investigației, lucrează cu scheme cauzale și cu subsumarea fenomenelor particulare la legi generale. Aici el evidențiază legături statistice, influențe și determinări (de preferință cuantificabile) între fenomene și procese sociale, operează cu variabilele “independente” și “dependente”, cu structuri factoriale, pe câtă vreme în “comprehensiune” se face apel la intuiție, empatie (capacitatea de a-l înțelege pe celălalt) și la experiența trăirilor proprii. Caracterizat cu totul sumar, din punct de vedere epistemologic, putem afirma că modelul cantitativist presupune o realitate socială exterioară, obiectiv-structurală, profesând descrieri și explicații de tip pozitivist (nomotetic), iar cel calitativist mizează pe subiectivitatea umană, pe socialul construit și interpretat prin interacțiunea simbolurilor, motivațiilor, așteptărilor și reprezentărilor individuale și grupale, cunoașterea fiind de tip comprehensiv și idiografic. Din punctul de vedere al metodelor folosite, specifice modelului cantitativist sunt experimentul și ancheta pe bază de chestionar standardizat, în vreme ce modelul calitativist practică cu precădere observația participativă și interviul intensiv. Diferența majoră dintre strategiile metodologice ale celor două orientări este că prima utilizează metode și tehnici structurate, a doua, nestructurate.

Prezentăm mai jos - din aceeași lucrare a lui Iluț (1997) - un tabel sintetic al diferențelor majore dintre cele două tipuri de abordări.

Totodată, trebuie să amintim că, dincolo de limitele și valențele fiecărei abordări strategice de cercetare, este necesară o integrare și o folosire diferențiată a diverselor metode și tehnici cantitative sau calitative în funcție de scopul concret și de obiectivele particulare ale cercetărilor. În acest sens, dorim să amintim demersul lui N. Denzin a lansat termenul de *triangulație*, dezvoltat într-o lucrare de referință, *The research act* (1978). V. Janesick afirmă că în concepția lui N. Denzin "triangulația" se manifestă în patru ipostaze de bază:

- a. triangulația datelor: utilizarea unei varietăți de surse de date în studiu;
- b. triangulația investigatorului: utilizarea mai multor cercetători sau evaluatori la aceeași problemă;
- c. triangulația metodologică: utilizarea unor metode multiple pentru a studia o singură problemă;
- d. triangulația teoretică: utilizarea mai multor perspective pentru a interpreta un singur set de date.

Petru Iluț arată că N. Fielding și J. Fielding (apud Silverman, 1993) au criticat propunerea lui N. Denzin ca fiind eclectică, întrucât "... rareori inacuratețea datelor obținută printr-o abordare este suplinită de acuratețea datelor culese printr-o altă abordare". Această dificultate nu poate fi depășită prin folosirea triangulației teoretice, adică interpolarea acelorași date de către cercetători cu diferite opțiuni teoretice, fiindcă datele, după părerea autorilor citați, sunt culese, explicit sau implicit, dintr-o anumită perspectivă teoretică. Ei consideră că e mai onest și profitabil ca cercetătorul, pornind de la o anumită teorie (să aleagă metodele potrivite.

Dimensiuni	Cercetări de tip :	
	CANTITATIV	CALITATIV
1. Orientare generală epistemologică	pozitivist-explicativistă, nomotetică	fenomenologico-comprehensivă, idiografică
2. Nivelul realității vizat	preponderent macrosocial, global, formal	microsocial, local, contextual, „concret-natural”
3. Natura realității vizate	statică și exterioară actorului social	procesuală și construită social de actor
4. Relevanța punctului de vedere în explicarea și înțelegerea realității	al cercetătorului (abordarea etică)	al subiecților, lumea înțelesurilor și interpretărilor cotidiene (abordarea emică)
5. Relația dintre cercetător și subiect	distantă (poziție „din exterior”)	apropiată (poziție „din interior”)
6. Relația dintre teorie (concepte, ipoteze) și cercetarea empirică	de verificare a teoriei prin cercetarea empirică	de emergență a teoriei pe parcursul cercetării
7. Selecția unităților de cercetat efectiv din populația vizată	preponderent prin eșantionare statistică	întreaga populație sau eșantionare teoretică
8. Timpul afectat culegerii datelor	perioadă scurtă, episodică	perioadă lungă și continuă
9. Metode principale	experimentul, ancheta cu chestionar standardizat, analiza cantitativă a documentelor, observația sistematică din exterior	observația participativă, interviul intensiv, (auto)biografiile, analiza calitativă a documentelor
10. Natura datelor obținute	„tari”, valide (de mare fidelitate)	complexe, bogate, de adâncime
11. Stilul raportului de cercetare (al textului elaborat)	cifre, tabele, grafice, comentarii în limbaj natural	limbaj natural, metaforic, cu puține date statistice și reprezentări grafice
12. Preponderența disciplinelor socioumane (în sens restrâns)	sociologie (demografie), psihologie socială	antropologie culturală (etnografie), istorie

Bibliografie

- Apostol, Pavel, Banu, Ion, Becleanu, Adela, ș. a. Dicționar de filosofie,
București, Editura politică, 1978
- Bloom, Howard Creierul global, Bucuresti, Ed. Tehnica, 2007
- Capra, Fritjof Înțelepciune aparte, Bucuresti, Ed. Tehnica, 2004
- Chelcea, Septimiu Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și
calitative, Bucuresti, Ed. Economica, 2001
- Chelcea, Septimiu, Mărginean, Ioan și Cauc, Ion Cercetarea sociologică.
Metode și tehnici, Deva, Ed. Destin, 1998
- Chelcea, Septimiu Chestionarul în investigația sociologică, Bucuresti, Ed.
Științifică și Enciclopedică, 1975
- Flonta, Mircea Despre rădăcinile istorice și destinul „Logicii cercetării”, în
Popper, Karl R., Logica cercetării, Bucuresti, Ed. Științifică și
Enciclopedică, 1981
- Golu, Mihai Fundamentele psihologiei, Bucuresti, Ed. Fundatiei Romania
de maine, 2007
- Goswami, Amit Doctorul cuantic, Bucuresti, Ed. Orfeu 2000, 2007
- Iluț, Petru Abordarea calitativă a socioumanului. Concepte și metode,
Iasi, Ed. Polirom, 1997
- Mărginean, Ioan Proiectarea cercetării sociologice, Iași, Ed. Polirom, 2000
- Mihu, Achim ABC-ul investigației sociologice, Cluj, Ed. Dacia, 1973
- Novak, Ștefan Concepte și indicatori. În Tamași și Culea, Cunoașterea
faptului social, Bucuresti, Ed. Politica, 1972
- Popper, Karl R. Logica cercetării, Bucuresti, Ed. Științifică și Enciclopedică,
1981
- Zamfir, Cătălin Structurile gândirii sociologice, Bucuresti, Ed. Politica, 1987
- Zamfir, Cătălin Spre o paradigmă a gândirii sociologice. Texte alese, Iași, Ed.
Cantes, 1999